

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Катедра української мови
імені проф. Івана Ковалика

Функціональне навантаження вигуків у віршах для дітей

Магістерська робота
студентки VI курсу
філологічного факультету
заочної форми навчання
групи Флум-21
Пастернак Романи

Науковий керівник:
доц. Висоцька Т.Й.

ЛЬВІВ – 2021

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	3
Вступ	5
Розділ 1. ВИГУКИ ЯК ОБ'ЄКТ МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЙ	10
1.1. Статус вигука в системі частин мови	10
1.2. Питання про лексичне значення вигуків	13
1.3. Класифікації вигуків у працях мовознавців	16
1.3.1. Класифікації вигуків за значенням	16
1.3.2. Класифікація вигуків за походженням	18
1.3.3. Класифікації вигуків за будовою	21
1.4. Проблемний статус звуконаслідувальних слів	22
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ТА ЕТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИГУКІВ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ	28
2.1. Характеристика вигуків за будовою	28
2.2. Аналіз вигуків за походженням	30
2.3. Семантична класифікація вигуків у поетичних творах для дітей	31
2.3.1. Емотивні вигуки	32
2.3.2. Вигуки волевиявлення	43
2.3.3. Звуконаслідувальні вигуки	54
2.3.4. Полісемічні, синонімічні та омонімічні вигуки	66
РОЗДІЛ 3. СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ВИГУКІВ У ПОЕЗІЯХ ДЛЯ ДІТЕЙ	71
Висновки	82
Список використаної літератури	87
Список використаних джерел	92
Додатки	93

Перелік умовних скорочень:

- Андрусяк Андрусяк І. Лякація: вірші для дітей. – К., 2017. – 56 с.
- Забіла Забіла Н. Вибрані твори: У 4 т. Вірші, казки, загадки. — Т. 1. Веселим малюкам. — К.: Веселка, 1983. — 239 с.
- Калинець Калинець І. Ігор Калинець – дітям. – Львів: «Апрворі», 2020. – 136 с
- Крук Крук Г. Раз овечка, два овечка. – К.: «Віват», 2018. – 48 с.
- Людкевич 1 Людкевич М. Де сховалась таємниця?: вірші, казки, оповідання. – Львів: Сполом, 2019. – 256 с.
- Людкевич Людкевич М. Крила білої хати. – Львів: Сполом, 2006. – 240 с.
- Павличко Павличко Д. Плесо. – Львів: Каменяр, 1984. – 96 с.
- Підгірянкa Підгірянкa М. Ранкові зустрічі. – К.: Школа, 2008. – 160 с.
- Пчілка Пчілка О. Сосонка. – К.: Школа, 2007. – 176 с.

- Савка РА Савка М. Родинна абетка. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2019.
- Савка ТВ Савка М. Тихі віршики на зиму. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2017.
- Савка Савка М. Чи є в бабуїна бабуся? — Львів: Видавництво Старого Лева, 2003. — 29 с.
- Сенатович Сенатович О. Сенатович О. П. Шпаки на колесах: вірші, казки: для дітей мол. шк. в. - Львів: Каменярь, 1989. - 103 с.
- УВ-1 Улюблені вірші. – К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2011. – 112 с.
- УВ-2 Улюблені вірші-2. – К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2012. – 90 с.
- УВ-3 Улюблені вірші-3. – К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2018. – 80 с.
- СУМ Словник української мови в 11 томах / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР / гол. ред. кол. І. К. Білодід. — Київ: Наукова думка, 1970—1980.

ВСТУП

В українському мовознавстві довгий час дитячу літературу розглядали як периферійний об'єкт для наукового дослідження, проте, як стверджує М. Недогибченко, вона є важливою для формування національної свідомості, оскільки через належно оформлене художнє слово «дитина пізнає світ, формує власну систему цінностей, збагачує знання і розширює світогляд, а отже, літературний твір здатний з юних літ пробудити інтерес до рідної історії та традицій, спонукати до пізнання й усвідомлення національних особливостей рідного народу та самобутності його культури»¹.

Аналіз текстів дитячих видань засвідчує, що часто автори відтворюють у них так званий стереотип регістру спілкування з дітьми: «Мовне оформлення дитячих літературних текстів, - як зазначає Е. Огар, - повинно корелювати з відповідними лінгводидактичними настановами»².

Засобами експресії у творах для дітей виступають пестливо-здрібнілі слова, «неправильні слова», конотативні власні назви, вигуки та ін. Саме вигуки потребують сьогодні детального аналізу з погляду як граматики, так і стилістики.

В українському мовознавстві вигуки вже були предметом досліджень. О. Потебня розвивав ідею вигукового походження мови, а дослідники другої половини ХХ ст. (О. Германович, К. Городенська, А. Колодяжний, В. Косов та ін.) намагаються переважно класифікувати вигуки, не враховуючи функціонального аспекту досліджуваних одиниць.³

¹ Недогибченко М.М. Етнічна маркованість власних назв у творчості В.Нестайка (на матеріалі повісті «Чарівні окуляри») // Лінгвістика і поетика тексту. – С. 592.

² Огар Е.І. Мова дитячого літературного дискурсу: функціонально-комунікативні аспекти дослідження // Вісник Сумського державного університету. - №3, 2006. – С.12.

³ Мельник О. Первинні вигуки як об'єкт лінгвістичного дослідження // Мова і культура. – Вип.16. – Т.5. – 2013. – С198-199.

Комплексний аналіз вигуків є у монографії Л. Мацько «Інтер'єктиви в українській мові»⁴, про знаковий статус вигуків писала Н. Курносова, явище інтер'єктивації простежено в статті Н. Глібчук «Синкретична природа похідних інтер'єктивів у площині міжчастиномовної омонімії»⁵. Із погляду стилістики вигуки аналізували Т. Жук⁶, К. Коломійчук⁷, Т. Мішеніна⁸, С. Романюк⁹, М. Федурко¹⁰, Л. Шуст¹¹ та ін.

Актуальність та новизна магістерської роботи. Особливої уваги заслуговують вигуки, які вживали автори в художніх творах для дітей, оскільки це, з одного боку, свідчить про зв'язок творів із живим мовленням, а з іншого, дає можливість простежити, якого особливого семантичного наповнення надавали письменники інтер'єктивам у різних контекстах.

⁴ Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові. – К., 1981.

⁵ Глібчук Н. Синкретична природа похідних інтер'єктивів у площині міжчастиномовної омонімії / Н. Глібчук // Вісник Львівського університету. Серія філологічна – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. – Ч. 1. – Вип. 64. – С.138 -150.

⁶ Жук Т.В. Стилiстична роль звукового повтору в українських народних казках // / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць. – К., 2005. - Вип. 1. - С. 135-139.

⁷ Коломійчук К.М. Семантико-стилістичні особливості вигуків в українському фольклорі // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2020. - №6. – т.1. – С.187-189.

⁸ Курносова Н.О. Про знаковий статус вигуків // Мовознавство. – 1990. - №2. – С.67-68.

⁹ Мішеніна Т. Стилiстичний потенціал звуконаслідувальних слів у сучасній українській мові (на прикладі новелістики 60-х рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. - №12. – С.107-112.

¹⁰ Федурко М.Ю. Інтер'єктиви в мовній картині світу поета Петра Карманського: склад, семантика, функціонування // Рідне слово в етнокультурному вимірі. – 2021. – С.75-86.

¹¹ Шуст Л. Семантико-стилістичні особливості вигуків у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» // Лінгвістичні студії. – 2021. – Вип.14.

Мова текстів дитячої літератури вже була об'єктом ґрунтовних досліджень М. Дзюбишиної-Мельник¹², О. Папуші¹³, Е.Огар¹⁴ та ін. Однак попри низку праць, у яких науковці аналізували мову поетичних текстів для дітей, досі немає дослідження функціонування вигуків у поезії для наймолодших, а саме ця частина мови є важливим елементом текстотворення, засобом когезії та виразної експресивності. Частиномовний статус вигука, різні погляди щодо звуконаслідувальних слів, класифікації вигуків та специфіка їхнього функціонування у поетичному тексті зумовлюють **актуальність і новизну** магістерської праці.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є вигуки та звуконаслідувальні слова як різновид вигуків у віршах для дітей українських авторів.

Предмет дослідження – структурно-етимологічні особливості та стилістичні функції вигуків у віршах для дітей.

Мета магістерської роботи – здійснити комплексний аналіз вигуків, зібраних у віршах для дітей.

Мета магістерської праці передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. Розглянути статус вигука у різних морфологічних школах, його класифікації та функціональне навантаження.
2. Укласти картотеку вигуків, зібраних шляхом суцільної вибірки із творів українських поетів.

¹² Дзюбишина-Мельник М. Розкажу тобі я ще й про те... (Мова дитячої літератури) // Культура слова. – К., 1991. – Вип.41. – С.62-68; Дзюбишина-Мельник М. Художній стиль і мова творів для дітей // Культура слова. – К., 1992. – Вип. 42. – С.85-90.

¹³ Папуша О. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Тернопіль, 2004.

¹⁴ Огар Е.І. Мова дитячого літературного дискурсу: функціонально-комунікативні аспекти дослідження // Вісник Сумського державного університету. - №3, 2006. – С.10-17.

3. Покласифікувати та проаналізувати вигуки за походженням та значенням.

4. Описати стилістичні функції вигуків у поетичних творах для дітей.

Практичне значення магістерської роботи полягає в тому, що результати дослідження можна використати як ілюстративний матеріал для лекцій та практичних занять з морфології сучасної української літературної мови, стилістики та лінгвістики тексту.

Джерельною базою магістерської роботи є картотека вигуків (193 вигуки, зафіксовані у 238 контекстах), укладена на основі поетичних творів для дітей:

1. Андрусяк І. Лякація: вірші для дітей. – К., 2017. – 56 с.
2. Забіла Н. Вибрані твори: У 4 т. Вірші, казки, загадки. — Т. 1. Веселим малюкам. — К.: Веселка, 1983. — 239 с.
3. Калинець І. Ігор Калинець – дітям. – Львів: «Апрворі», 2020. – 136 с.
4. Крук Г. Раз овечка, два овечка. – К.: «Віват», 2018. – 48 с.
5. Людкевич М. Де сховалась таємниця?: вірші, казки, оповідання. – Львів: Сполом, 2019. – 256 с.
6. Людкевич М. Крила білої хати. – Львів: Сполом, 2006. – 240 с.
7. Павличко Д. Плесо. – Львів: Каменярь, 1984. – 96 с.
8. Підгірянкa М. Ранкові зустрічі. – К.: Школа, 2008. – 160 с.
9. Пчілка О. Сосонка. – К.: Школа, 2007. – 176 с.
10. Савка М. Родинна абетка. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2019.
11. Савка М. Тихі віршики на зиму. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2017.
12. Савка М. Чи є в бабуїна бабуся? — Львів: Видавництво Старого Лева, 2003. — 29 с.
13. Сенатович О. Сенатович О. П. Шпаки на колесах: вірші, казки: для дітей мол. шк. в. - Львів: Каменярь, 1989. - 103 с

14. Улюблені вірші. – К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2011. – 112 с.
15. Улюблені вірші-2. – К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2012. – 90 с.
16. Улюблені вірші-3. – К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2018. – 80 с.

Методи дослідження. Основним методом дослідження є описовий, який полягає в описі структури, походження та стилістичних функцій вигуків. У межах цього методу виділяємо такі етапи: інвентаризація, класифікація та інтерпретація особливостей та функцій досліджуваних явищ. На цьому етапі визначаємо об'єкт та предмет дослідження. Описовий метод дає змогу проаналізувати, покласифікувати, систематизувати та карткувати зібраний матеріал художнього твору. Допоміжними методами є також елементи етимологічного аналізу, потрібні для встановлення первинних та вторинних вигуків; елементи кількісного аналізу, необхідні для підрахунку різних видів вигуків та створення статистичних таблиць та діаграм. Метод суцільної вибірки потрібний для виокремлення та фіксації власних назв.

Структура роботи. Магістерське дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, списку використаних джерел і додатків. У вступі зазначено актуальність та новизну роботи, вказано предмет та об'єкт дослідження, сформульовано мету і завдання магістерської праці. У першому розділі розглянуто вигуки як об'єкт мовознавчих студій. Другий розділ присвячений аналізу вигуків відповідно до значення, структури, походження. У третьому розділі описано стилістичні функції інтер'єктивів. У висновках підсумовано результати дослідження.

Загальна кількість сторінок основного тексту – 92.

РОЗДІЛ 1

ВИГУКИ ЯК ОБ'ЄКТ МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

1.1. Статус вигука в системі частин мови

У сучасному українському мовознавстві вчені по-різному трактують вигуки. Сьогодні можемо виділити щонайменше три наукові концепції, які презентують різне бачення цього класу слів.

Представники першого (традиційного) підходу (А. Грищенко¹⁵, А. Колодяжний¹⁶, Л. Мацько¹⁷, М. Плющ¹⁸) розглядають вигуки як окрему частину мови, яка виражає емоції, почуття, волевиявлення і не належить ні до самостійних, ні до службових слів. Ці дослідники зазначають, що вигуки не є членами речення, але «на місці самостійного слова набирають конкретного значення і виконують синтаксичну роль слова, яке замінюють»¹⁹.

Таке ж трактування вигука подано і в «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів»: «Вигук – клас слів, що виконує важливі комунікативні функції, служить для безпосереднього вияву почуттів, емоцій, різних волевиявлень людини, не називаючи їх»²⁰.

О. Селіванова в термінологічній енциклопедії «Сучасна лінгвістика» також дотримується традиційного погляду на вигук,

¹⁵ Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. – К., 1997. – 493 с.

¹⁶ Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за ред. І.Білодіда. – К., 1969. – 583 с.

¹⁷ Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові. – К., 1981.

¹⁸ Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.276.

¹⁹ Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.276.

²⁰ Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К., 2001. – С.28.

зазначаючи, що це «незмінна частина мови, що є емоційним сигналом як реакцією мовця в певній комунікативній ситуації»²¹.

Інший погляд на вигуки мають І. Вихованець та К. Городенська. Вони не виділяють вигуків як окремої частини мови, а називають їх особливим типом реченневих утворень, словами-реченнями. «Вигук – узагальнено-усвідомлені мовні знаки для виражень почуттів і виявлень мовців, суб'єктивного ставлення до об'єктивного світу»²². Як зазначає І. Вихованець, «у реченнєвій концепції вигуки розглядають у співвіднесеності з логічною основою речення – судженням, яке має у них словесно не виражену, імпліцитну основу»²³.

Третій погляд на вигук запропонував І. Кучеренко²⁴. Учений вважає, що не варто виділяти вигук як окрему частину мови, а треба зараховувати такі лексичні одиниці до часток.

Свою концепцію вигука мав І. Ковалик. Учений усі частини мови ділив на змінні повнозначні (іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово), незмінні повнозначні (прислівник), незмінні неповнозначні (прийменник, частка, сполучник) та еквіваленти висловів (не мають парадигми відмінювання, не поєднуються з іншими словами граматичними зв'язками, не співвідносяться безпосередньо з поняттями і мають нульове граматичне значення)²⁵. Сюди науковець зараховує «окрему частину мови – вигук (*ого! ех! кукуріку!*)»²⁶.

У магістерській роботі дотримуватимемося традиційного погляду на вигук як частину мови з частиномовним значенням інтер'єктивності.

²¹ Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава, 2006. – С.59.

²² Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. – К., 2004. – С.376-388.

²³ Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К., 1988. – С.34-40.

²⁴ Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. – К., 1961. – Ч. 1.

²⁵ Ковалик І.І. Теоретичні питання граматики // Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства. – Вибрані праці. – Частина II. – Львів-Івано-Франківськ, 2008. – С.104.

²⁶ Там само.

Як уже зазначено вище, вигук не належить ні до самостійних частин мови, ні до службових, оскільки «від самостійних частин мови вигуки відрізняються відсутністю номінативної функції, граматичних значень, синтаксичної функції члена речення, а від службових частин мови (прийменника і сполучника) – відсутністю синтаксичного граматичного значення – вираження семантико-синтаксичних відношень на основі сурядного та підрядного зв'язків у реченні»²⁷.

У системі частин мови вигук має найбільше спільних рис із частками, зокрема емотивними. Але між ними є і багато відмінних ознак, з-поміж яких автори підручника «Сучасна українська літературна мова. Морфологія» (за ред. А. Мойсієнка) називають такі: 1) частки вказують на «різноманітні модальні відношення між висловлюваннями і явищами дійсності, встановлювані через оцінку мовця, а вигуки – на миттєві експресивні реакції – власне оцінки мовцем явищ навколишньої дійсності»²⁸; 2) вигуки характеризуються «більшою, порівняно з частками, семантико-синтаксичною автономністю; 3) вигуки переважно займають позицію початку речення (рідше вживаються в середині або в кінці) і виступають відокремленими від інших слів за допомогою пауз компонентами, які формують цілісну інтонаційну структуру речення і надають йому емоційного забарвлення, або виступають словом-реченням, проте комунікативно й інтонаційно поєднуються з попереднім чи наступним реченням, а частки не відокремлюються паузами в реченні і можуть виконувати функцію комунікативних актуалізаторів змісту самостійних слів, утворюючи з ними один компонент, або формувати структуру комунікативних типів речень, детермінантно поєднуючись із семантичною структурою речення в цілому»²⁹.

²⁷ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред. А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.512-513.

²⁸ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред. А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.513.

²⁹ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред. А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.513.

До основних морфологічних ознак вигука В. Горпинич зараховує такі: «1) відсутність системи словозміни, що зближує вигуки з прийменниками, сполучниками, частками, прислівниками; 2) наявність вигукової інтонації, що протиставляє вигук усім іншим частинам мови; 3) співвіднесеність вигуків з іменниками (*горе! Боже! лихо!*), з дієсловами (*прощай! диви! глянь! геть!*), із займенниками (*це, оце! воно! отаке!*), з прислівниками (*як!, так!, раз! браво!*); 4) здатність до субстантивізації: *не кажи гоп, чути ура*; 5) здатність утворювати відвигуківі деривати: *охати, прощатися, хукати, аханья*»³⁰.

У роботі дотримуватимемося думки, що вигук – це частина мови, яка виражає почуття, емоції, волю мовця і має частиномовне значення інтер'єктивності.

1.2. Питання про семантику вигуків

Сьогодні дискусійним є питання про те, чи має значення вигук. Б. Кулик писав, що вигуки «не мають лексичного значення і граматичних категорій, але як слова людської звукової мови разом з інтонацією... служать для вияву радості, жаху, болю, сміху, привітання тощо; вони соціально усвідомлені як загальновизнане вираження емоцій і волевиявлень у мові даного народу»³¹.

І. Ковалик вважав, що вигуки «не співвідносяться безпосередньо з поняттями і мають нульове граматичне значення»³².

У «Граматиці української мови» О.Безпояско, К.Городенської та В.Русанівського зазначено, що «вигук як мовна одиниця не виражає

³⁰ Горпинич В.О. Морфологія української мови : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2004. – С.303-304.

³¹ Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – Частина І. – К., 1972. – С.393-394.

³² Ковалик І.І. Теоретичні питання граматики // Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства. – Вибрані праці. – Частина ІІ. – Львів-Івано-Франківськ, 2008. – С.104.

значення. Воно створюється контекстом, конкретною ситуацією мовлення, що свідчить про мовленнєву природу вигуків»³³. Такої ж думки дотримується і Л. Мацько, яка вважає, що «семантика вигуків має конкретно-ситуативний характер і розкривається у контексті, у зв'язках з іншими словами, за допомогою інтонації, може доповнюватися мімікою, жестами»³⁴.

В. Горпинич зауважує, що вигуки «мають усвідомлений колективом смисловий зміст (елемент думки), який разом з емоціями та волевиявленнями формують категоріальне значення вигука як частини мови, що узагальнює різноманітні значення кожного вигука зокрема»³⁵.

Автори підручника «Сучасна українська мова. Морфологія» за редакцією А. Мойсієнка також вважають, що вигукам властива категорійна семантика «суб'єктивна модальність», яка «узагальнює в один клас різноманітні за значенням вигуки, що передають у мовленні: 1) осмислені емоційні реакції мовця на ситуації навколишньої дійсності або на власні думки, знання (радість, піднесення, гордість, захоплення, здивування, здогад тощо); 2) рефлекторні експресивні реакції мовця на подразники навколишньої дійсності (бій, гнів, переляк, відчай тощо); 3) емоційно-вольові реакції мовця на ситуації навколишньої дійсності (наказ, заклик, заохочення, привітання, подяку тощо)»³⁶.

Незважаючи на те, що вигуки не виконують номінативної функції, у мовному колективі за вигуками закріплене чітко визначене уявлення (поняття).

³³ Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. – К., 1993. – С.320.

³⁴ Мацько Л.І. Вигук // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2004. – С.64.

³⁵ Горпинич В.О. Морфологія української мови : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2004. –С.302.

³⁶ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.510.

Описуючи категорійну семантику вигуків, О. Зубань пропонує розглядати її крізь призму лексичних значень первинних і вторинних вигуків: «Лексичні значення первинних (наприклад *ах!*, *ох!*, *бр!*, *е-е!*, *о!*, *ох!*, *тю!*, *ме!*) і деяких вторинних (наприклад, *матінко!*, *о Боже!*, *Господи!*) емотивних вигуків характеризуються високим ступенем узагальненості, що зумовлює їх полісемію. Один і той самий вигук може вказувати на різноманітні модальні реакції мовця, іноді протилежні (наприклад, за допомогою вигука *ах* мовець виражає і захоплення, і обурення). Лексичні значення багатозначних вигуків зумовлені: 1) мовленнєвими чинниками – контекстом; різним інтонаційним оформленням; 2) позамовними чинниками – комунікативною ситуацією; жестами, мімікою, рухами мовця»³⁷.

Відтак у підручнику зазначено, що «вторинні емотивні (наприклад, *горе!* *біда!*, *хвала!*, *от тобі й маєш!* *лихо моє!*), а також первинні і вторинні спонукальні (наприклад, *геть!*, *тс!*, *марш!*, *ну!*, *нумо!*, *гайда!*) та апелятивні (наприклад, *агов!*, *алло!*, *привіт!*, *добрий день!*) вигуки характеризуються обмеженою багатозначністю. Ці вигуки виявляють більш конкретну семантику, вони також можуть мати мімічний або жестовий супровід, але їхні значення зрозумілі поза контекстом і ситуативними факторами»³⁸.

Як зазначає О. Зубань, категорійна семантика вигука «суб'єктивна модальність» «оформлюється за допомогою характерної експресивної інтонації (інтенсивністю, довготою, мелодикою, темпом звучання) та паузи. Лексичне значення кожного вигука корелює у висловлюванні з характерною для нього інтонацією та виокремлювальною паузою»³⁹.

³⁷ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.511.

³⁸ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.511.

³⁹ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.512.

У магістерській роботі услід за В.Горпиничем, О.Зубань та ін. дослідниками вважатимемо, що вигук має частиномовне (категоріальне) значення інтер'єктивності, що узагальнює різноманітні значення кожного вигука, які корелюють у висловлюванні з характерною для нього інтонацією та виокремлювальною паузою.

1.3. Класифікації вигуків у працях мовознавців

У мовознавчій літературі виділяють щонайменше три класифікації вигуків: за семантикою, походженням та будовою.

1.3.1. Семантичні класифікації вигуків

Є кілька класифікацій вигуків за значенням. Б. Кулик пропонує всі вигуки поділити на дві групи: 1) вигуки, що служать для вираження емоцій, почуттів); 2) вигуки, що служать для вираження волевиявлень. До першої групи мовознавець зараховує вигуки, що виражають приємні почуття і переживання або неприємні чи важкі почуття, важкий або неприємний психічний чи фізичний стан; вигуки, що виражають емоційне реагування на факти і явища реальної дійсності. До другої групи Б. Кулик зараховує вигуки-імперативи, які виражають спонукання до якоїсь дії або оклик, бажання привернути чиюсь увагу. До цієї групи також належать слова для спонукання тварин до чогось⁴⁰.

М.Плющ розрізняє три семантичні розряди вигуків:

1. Вигуки, що виражають емоції: страх, невдоволення, іронію, подив тощо: *о, ой, ох, ай, ех, тьху, овва* та ін.

2. Вигуки, що виражають волевиявлення, спонукання до дії: *агей, гей, гов, агов, на, нате, стоп, марш, тпру, цабе*.

⁴⁰ Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – Частина I. – К., 1972. – С.394-396.

3. Вигуки, що виражають етикет – вітання, подяку, побажання, вибачення тощо: *добрий день, доброго ранку, на добраніч, прощайте, дай Боже, Боже помози, на здоров'я, спасибі, хай йому грець* та ін.⁴¹

В. Горпинич виокремлює чотири розряди інтер'єктивів: емоційні, спонукальні, апелятивні та етикетні⁴².

За значенням А. Колодяжний усі вигуки поділяє на: емоційні, наказово-спонукальні та апелятивні. «Емоційні вигуки виражають емоції, почуття, настрої, переживання, психічний чи фізичний стан людини, а також емоційні реакції на різні факти і явища об'єктивної дійсності. Наказово-спонукальні вигуки виражають наказ, спонукування до чинності. Вони в свою чергу за ступенем імперативності розподіляються на дві підгрупи: наказові та спонукальні»⁴³. До наказових належать: *геть!, годі!, цить!, марш!, тсс!, гайда!, буде!*. Спонукальними вигуками слід вважати такі: *ну!, нум!, нумо!, нумте!, ану!*. «Апелятивні вигуки служать засобом звертання до когось, привернення чиеїсь уваги. До них належать: *ей!, гов!, агов!, алло!, о-го!, ау!, агусь!, гей!, агей!* Окремо стоять вигуки цієї групи, які вживаються для прикликання тварин та птахів: *паць-паць-паць!, уть-уть-уть!, кось-кось-кось!*. Серед апелятивних вигуків слід розглядати й ті слова, що виражають привітання, пробачення, подяку, прощання, божбу, просьбу тощо: *здрастуйте!, здоровенькі були!, добридень!, добривечір!, доброго здоров'я!, до побачення!, прощайте!, прощавайте, бувайте здорові!, щасливо!, на добраніч!, дякую!, спасибі!, вибачте!, пробачте!, даруйте!, простіть!, їй-богу!, їй-бо!, сй-сй!*»⁴⁴.

⁴¹ Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.276-277.

⁴² Горпинич В.О. Морфологія української мови : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2004. –С.304-305.

⁴³ Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за ред. І.Білодіда. – К., 1969. – С.530-533.

⁴⁴ Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за ред. І.Білодіда. – К., 1969. – С.530-533.

К. Городенська ділить вигуки на дві групи за значенням: емоційні та вигуки волевиявлення (наказово-спонукальні та апелятивні)⁴⁵.

Таку ж семантичну класифікацію вигуків подано і в підручнику «Сучасна українська мова. Морфологія» за редакцією А. Мойсієнка. Автори праці зазначають: «Категорійна семантика, комунікативні завдання вигуків зумовлюють типізацію їхніх лексичних значень і дають підстави класифікувати вигуки на два семантико-функціональні розряди: емотивні та волитивні. Емотивні вигуки вказують на емоційно осмислені та рефлекторні реакції мовця, викликані явищами позамовної дійсності а саме: на радість, піднесення, захоплення, здивування, сум, горе, роздратування, обурення, презирство, тугу, біль, переляк, страх, огиду, осуд, іронію, зневагу, докір тощо. А волитивні вигуки вказують на емоційно-експресивні волевиявлення мовця. Волитивні вигуки запропоновано поділити на спонукальні (спонукально-наказові та власне спонукальні вигуки) та апелятивні (власне апелятивні вигуки, етикетні вигуки та вигуки для прикликання тварин)»⁴⁶.

У роботі використовуватимемо класифікацію вигуків за значенням, запропоновану у підручнику «Сучасна українська мова. Морфологія» за редакцією А. Мойсієнка, оскільки в ній враховано всі попередні класифікації.

1.3.2. Класифікація вигуків за походженням

У лінгвістичній літературі маємо дві класифікації вигуків за походженням: 1) з погляду первинності/вторинності та з погляду питомості/запозиченості.

⁴⁵ Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. – К., 1993. – С.324-326.

⁴⁶ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.515-517.

За походженням та звуковим оформленням, а також за способом творення вигуки можна розподілити на дві групи: первинні і похідні. Первинні вигуки не мають граматичних ознак, складаються з одного голосного звука або з кількох голосних і приголосних і вимовляються з певною, притаманною їм інтонацією. Це слова-сигнали, що виражають почуття чи волевиявлення людини⁴⁷. До первинних належать вигуки, які в сучасній мові не мають зв'язку з тими часинами мови, від яких утворилися. Переважно вони беруть свій початок від емоційних викриків, вигуків і окликів, які супроводжують реакцію організму на зовнішні подразники. За звуковим складом їх поділяють на кілька груп:

- Вокативні однозвукові односкладові вигуки: *о!, а!, е!, у!, і!, у!*
- Двозвукові односкладові вигуки у формі закритого складу: *ой!, ай!, ох!, ех!, ах!, ух!, уч!, ач!*
- Тризвукові односкладові вигуки у формі прикрито-закритого або прикрито-відкритого складу: *геть!, гай! гей! гон! пхе!, пхі!, тьфу!*
- Двоскладові вигуки: *ого!, ану!, алло!, нате!, нумо!*
- Консонантні вигуки: *гм!, хм!, брр!, прр!, тс! пс!*

Непервинні (вторинні) вигуки співвідносяться з іншими частинами мови, від яких вони утворилися. Серед непервинних виокремлюють такі групи:

- Відіменникові вигуки: *господи!, боже!, чорт!, нене!, мамо!, жах!, страх!, гвалт!, слава!, горе!, лихо!, біда!*
- Віддієслівні вигуки: *диви!, давай!, гляди!, бувай!, даруй!, стривай!, рятуй!, прощай!, вибач!, бач!*
- Займенникові вигуки: *отаке!, отакої!, воно!, це!, на тобі!, оце!*
- Прислівникові вигуки: *так!, як!*

⁴⁷ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.513.

- Вигуків стійкі словосполуки фразеологічного і нефразеологічного типу: *боже мій!, слава богу!, чорта з два!, ой нене!, о горе!, о боже!, ой мамочко!, їй-богу!, бійся бога!* і под.⁴⁸

Клас вигуків може поповнюватися шляхом переходу слів і словоформ з інших частин мови. Визначальним у процесі інтер'єктивації є зрушення в семантиці повнозначних слів унаслідок виконання ними вторинних функцій, коли їх основна, номінативна функція послаблюється через переважання емоційної та експресивної функцій. На думку М.Плющ, «семантика емоційних вигуків – це безпосередній вияв почуттів, емоцій, реакцій на події та їх оцінок. Таких значень набули іменники *біда, горе, лиха година, нещастя, жах* та інші. У ситуації мовлення вони функціонують як еквіваленти речень – вигуківі слова-речення, а з часом переходять до вигуків. Вигуковість виражається інтонаційно та введенням підсилювальних часток, первинних вигуків»⁴⁹.

М. Плющ вважає, що частина відіменних вигуків мотивована такими іменниками, які уже за своєю семантикою містять сему оцінки, що «стає домінантною в похідному вигукові, доповнюючись різними відтінками емоційного плану й експресивності як відображення внутрішнього стану людини»⁵⁰. Інтер'єктивації, на думку авторки, підлягають також форми кличного відмінка іменників: *Боже, Господи, леле, лелечко, мамо, матінко, нене, ненечко, батечку, Мати Божя, Царю Небесний та ін.* «Ці іменники іменують Бога, найрідніших людей – матір і батька, до яких звертаються в горі і в радості. функціонуючи як вокативні

⁴⁸ Горпинич В.О. Морфологія української мови : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2004. – 306.

⁴⁹ Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.277-278.

⁵⁰ Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.277-278.

речення, вони виражають переляк, здивування, радість, розпач та інші емоційні відтінки»⁵¹.

Варто також зазначити, що «група вигуків зі значенням волевиявлення поповнилася також дієслівними формами привітання, прощання, побажання, вибачення: *здоров, добридень, доброго ранку, добри вечір, прощайте, будьте здорові, даруйте* та ін., а також зі значенням спонукання на зразок: *рятуйте, стривай, будьмо*. Із значенням застереження, погрози, осуду виступають інтер'єскиви, утворені на основі переосмислення дієслів *дивися, бачити* у формі наказового способу: *диви, бач, ба*»⁵².

Деякі словосполучення та фразеологізми також набули вигуківого значення: *Не дай Боже! Не доведи Господи! Слава тобі Господи! Слава Йсусу! Крий Мати Божя! До чорта йди! Матері твоїй тряся* та ін⁵³.

З погляду питомості/запозиченості вигуки поділяють на питомі та запозичені. До питомих В.Горпинич зараховує вигуки, «які українська мова засвоїла з індоєвропейської спільної єдності (*ах! о! ага! ох!*) та які сформувалися в українській мові (*ой!, гой! ей! е!, фе! фу! ач!, ба! тьфу! цить! пек! цур!*)»⁵⁴, а до запозичених – «вигуки *ура* (тур.), *гайда* (тур.), *амінь* (давньоєвр.), *алло!* (англ.), *караул* (тюрк.), *стоп* (англ.), *капут* (нім.),

⁵¹ Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.278.

⁵² Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.278.

⁵³ Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.278-279.

⁵⁴ . Морфологія української мови : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2004. – 306-307.

браво (італ.), *полундра* (англ.), *марш* (франц.), *мерсі* (франц.), *пас* (франц.), *шабаш* (давньоєвр.)»⁵⁵.

1.3.3. Класифікації вигуків за будовою

За будовою (структурою) вигуки поділяють на прості, складні і складені.

1. Прості вигуки – однослівні. Вони мають коротку фонемну структуру (переважно односкладову) або утворюються за допомогою транспозиції слів самостійних частин мови у вигук: *о!*, *ба!*, *бррр!*, *гов!*, *горе!*, *Боже!*, *вибачте!*. До речі, «з метою посилення експресивності емоцій і волевиявлень довгота звучання простих первинних вигуків може збільшуватися, що графічно передається повторенням однографемних вигуків або однієї із букв дво-, трифонемних вигуків»⁵⁶.

2. Складні вигуки – це похідні слова редуплікованої структури, утворені повторенням двох або трьох простих вигуків: *ну-ну!*, *гай-гай!*, *ого-го!* *киць-киць-киць!*

3. Складені вигуки – аналітичні лексичні компоненти фразеологічної семантики, які утворюються :

- поєднанням первинного вигука з вторинним відіменниковим або дієслівним вигуком: *ой матінко!*, *ой леле!*, *о рятуйте!*

- поєднанням первинного або вторинного вигуків зі словами інших частин мови або цілими словосполученнями: *та ну!*, *ох лихо ж моє!*, *Боже збав!* *ій-Богу*, *боронь Боже!* та ін.

- на основі словосполучень і речень: *чорта з два!* *Кат його Бери!* *От тобі й маси!* та ін.⁵⁷

⁵⁵ Морфологія української мови : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2004. – 306-307.

⁵⁶ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.514.

⁵⁷ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.514-515.

Такі класифікації вигуків використовуватимемо під час опису інтер'єктивів, зафіксованих у поетичних творах для дітей.

1.4. Проблемний статус звуконаслідувальних слів

Сьогодні маємо різні терміни на позначення звуконаслідувальних слів: звуконаслідування, звуконаслідувальні слова, звуконаслідувальники, звуконаслідувальні вигуки.

В українському мовознавстві звуконаслідувальні слова розглядають як різновид вигуків (І.Ковалик⁵⁸, Л.Мацько⁵⁹, М.Плющ⁶⁰) або як групу слів, яка прилягає до вигуків, але не зливається з ними повністю, оскільки не виражає ні емоцій, ні волевиявлень (К.Городенська⁶¹, А.Колодяжний⁶²).

Б. Кулик пише: «До вигуків близько стоять так звані звуконаслідувальні слова, якими ми відтворюємо звуки тварин, птахів, а також слова, якими передаємо звуки і шуми природи, машин, вибухи, свист, тощо»⁶³.

Як зауважує К.Городенська, сьогодні статус звуконаслідувальних слів треба інтерпретувати, зважаючи на реченнєву концепцію вигука. На думку вченої, звуконаслідувальні слова, як і вигуки, «співвідносяться з логічною основою речення – судженням і базуються на семантиці судження, але, на відміну від них, не виражають почуттів і волевиявлень мовця, його суб'єктивного ставлення до об'єктивного світу»⁶⁴.

⁵⁸ Ковалик І.І. Теоретичні питання граматики // Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства. – Вибрані праці. – Частина II. – Львів-Івано-Франківськ, 2008. – С.104.

⁵⁹ Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові. – К., 1981.

⁶⁰ Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.277.

⁶¹ Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – С.327.

⁶² Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. Ред. І.К.Білодіда. – К., 1969. – С.534.

⁶³ Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – К., 1972. – С.396.

⁶⁴ Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – С.327.

Як зазначає К. Городенська, вигуки та звуконаслідувальні слова мають спільні та відмінні ознаки. Їх «єднає реченнєва природа і відрізняє те, що вони позначають лише позамовну ситуацію, а не емоції мовця, опосередковано пов'язані з цією ситуацією»⁶⁵. Відтак дослідниця пише, що вигуки є «соціально усвідомленими і загально визнаними в мові певного народу знаками вираження емоцій, почуттів та волевиявлень, хоч реалізація їх семантичного потенціалу залежить від мовленнєвого контексту і ситуації висловлення. Звуконаслідувальні слова характеризуються значною довільністю мовця, що зумовлюється його акустичними та артикуляційними можливостями, а також образним звукосприйманням та звуковідтворенням»⁶⁶.

Звуконаслідувальним словам властива фонетична варіантність, що найкраще відображено в художній літературі, бо, «прагнучи якнайточніше передати звукове розмаїття навколишнього світу засобами писемного мовлення, автори створюють графічно різні звуконаслідування для позначення спільної ситуації, що функціонують як фонографічні синоніми, наприклад: *дзень, дзінь, дзелень*, що використовуються для позначення високих дзвінких і легких звуків, породжених ударами металевих предметів або діями з ними; *тік-тік* і *цок-цок*, що передають звучання годинникового механізму»⁶⁷.

Автори підручника «Сучасна українська мова. Морфологія» (за редакцією А.Мойсієнка) вважають, що «звуконаслідувальні слова не мають системних граматичних ознак, які б оформляли їхню семантику, тому ці слова не становлять семантико-граматичного класу слів і не

⁶⁵ Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – С.327.

⁶⁶ Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – С.327.

⁶⁷ Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – С.328.

входять до системи частин мови»⁶⁸. Такий погляд, на нашу думку, не переконливий, оскільки в іншому місці цього ж підручника зазначено: «Звуконаслідувальні слова не характеризуються категорійною семантикою, але вони мають лексичні значення. Особливий характер звуконаслідувальних слів як мовних знаків виявляється в тому, що лексичні значення звуконаслідувальних слів мають звукову мотивацію (звучання як явище дійсності), яка дублюється звуковим оформленням...Звуконаслідувальні слова не мають характерних граматичних значень, проте вступають у структурні відношення з іншими словами у граматичній системі мови»⁶⁹

Т. Мішеніна назвала такі критерії, за якими звуконаслідувальні слова відрізняються від вигуків:

1) «вигуки відображають емоції та волевиявлення, звуконаслідувальні слова є відповідниками звукових образів і не виражають ні емоцій, ні волевиявлення;

2) звуконаслідувальні слова мають мотивоване звуковим складом значення, безпосередньо відображаючи явища, чим відрізняються не лише від вигуків, а й від інших частин мови;

3) повтори у звуконаслідувальних словах наявні не тільки для посилення відображуваних явищ, як це відбувається у вигуках, а й указують на їх тривалість, характеризують ці явища з кількісного й якісного погляду;

4) більшість звуконаслідувальних слів багатозначні, в деяких звуконаслідувальних словах відображено тенденцію розвитку вторинного значення, що властива іншим частинам мови (у вигуках такі значення не виникають);

5) звуконаслідувальні слова мають своєрідну будову;

⁶⁸ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.518.

⁶⁹ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.518.

б) звуконаслідування відіграють особливу роль при творенні парних слів;

7) звуконаслідування беруть участь у процесах словотворення, від них способом афіксації можна утворити дієслова (дієслівні форми), іменники, прикметники;

8) на відміну від вигуків, звуконаслідувальні слова менше пов'язані з інтонацією»⁷⁰.

У магістерській роботі дотримуватимемося погляду, що звуконаслідувальні слова все ж таки належать до вигуків, оскільки мають більше спільних рис із інтер'єктивами, аніж відмінних. Зокрема, вони, як і вигуки: 1) виступають твірною базою для самостійних частин мови: *ля-ля* – *лялякати*, *бе- бекати* (звуконаслідувальні слова), *ай- айкати*, *ох - охати* (вигуки); 2) здатні субстантивуватися і виконувати функцію підмета або додатка; 3) здатні вербалізуватися і виконувати функцію присудка; 4) здатні виступати словом-реченням; 5) можуть мати кілька значень (*ой!* – біль, здивування, захоплення; *дзень* – звучання дзвону та коси); 6) можуть мати синоніми (*ой! ай!* – біль, *ха-ха!*, *га-га-га!* – сміх).

У науковій літературі є кілька класифікацій звуконаслідувальних слів. Зокрема, Т.Мішеніна, спираючись на попередні дослідження, пропонує таку:

- «звуконаслідування, що пов'язані з людиною та її діями (*кахи* – наслідування звуку кашлю, *човг* – наслідування звуку човгання);

- оноματοпоетичні слова, що наслідують звучання явищ неживої природи і звуки рослин (*хлюп* – наслідування звуку хлюпання, плескання, *гур* – наслідування звуку гуркотання (про грім));

⁷⁰ Мішеніна Т. Стилістичний потенціал звуконаслідувальних слів у сучасній українській мові (на прикладі новелістики 60-х рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. - №12. – С.108.

- оноματοпоетичні слова, що передають звуки тварин і птахів (*дзяв* – наслідування звуку дзявкання, *буркуку* – наслідування крику голуба);

- звуконаслідування, що пов'язані з діями предметів, які звучать з допомогою людини (*тирири, тілілі* – наслідування гри на музичному інструменті)»⁷¹.

Отже, вигук є специфічною та найдискусійнішою частиною мови, тому аналіз вигуків у дитячій поезії стане ще однією сходинкою до вирішення проблеми. У роботі будемо послуговуватися робочим визначенням: вигук – це окрема частина мови, яка виражає емоції, почуття, волевиявлення, передає звуки живої і неживої природи і має частиномовне значення інтер'єктивності.

⁷¹ Мішеніна Т. Стилiстичний потенціал звуконаслідувальних слів у сучасній українській мові (на прикладі новелістики 60-х рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. - №12. – С.108.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ТА ЕТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИГУКІВ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ

2.1. Характеристика вигуків за будовою

Усі зафіксовані в поетичних творах для дітей вигуки ділимо на три групи: прості, складні і складені.

До **простих** належать однослівні вигуки, які:

1) мають коротку структуру і є споконвічними вигуками: *ах, ох, гей, ну, фу, е, еге, ач, ух, ану, агов, егей, ого, годі, гайда, нумо, нуте, цить, геть, стоп, брись, киш, ура, алло, овва, ага, гм, апчхи, карррр, цвірінь, кра, гав, няв, тьху, кльоць, цок, плюсь, тук, дзінь* (усього 39 вигуків)

2) походять від слів інших частин мови:

- від іменників (транспозиція іменників у формі називного або кличного відмінків): *Боже, матінко, привіт.*

- від дієслів (транспозиція дієслів у формі наказового способу 2 особи однини): *пробач, прощавай, здрастуй, бувай.*

- від займенників: *оtake.*

- від прислівників: *тихо.*

Усього зафіксовано 48 простих вигуків.

До **складних** зараховуємо інтер'єктиви, утворені повторенням двох або трьох простих вигуків. Складні вигуки ділимо на такі підгрупи:

1) інтер'єктиви, утворені повторенням двох однакових вигуків: *ах-ах, ой-ой, хо-хо, хи-хи, хі-хі, ха-ха, бух-бух, ку-ку, тік-так, га-га, цю-цю, гай-гай, жу-жу, гав-гав, квок-квок, кум-кум, няв-няв, та-та, кхе-кхе;*

2) інтер'єктиви, утворені поєднанням двох подібних за фонетичним складом вигуків: *вуті-вуть, аяй-яй, кум-кума, ах-квах, кваки-*

квах, піть-піліть, куд-кудак, кахи-ках, пу-гу, кумо-кум, вісьта-гайта, гайта-війо, цінь-цвірінь;

3) інтер'єктиви, утворені поєднанням трьох однакових компонентів: *ко-ко-ко, цін-цін-цін, тась-тась, тась, буль-буль-буль, тук-тук-тук, кап-кап-кап, шу-шу-шу, дзум-дзум-дзум, кум-кум-кум, ква-ква-ква, бе-бе-бе, мур-мур-мур, ках-ках-ках, га-га-га, че-че-че, ців-ців-ців, цвірінь-цвірінь-цвірінь, ну-ну-ну.*

4) інтер'єктиви, утворені поєднанням трьох компонентів: *о-хо-хо, о-ля-ля, у-лю-лю, і-го-гов, ме-ке-ке, тру-ту-ту, о-йо-йой, льоп-люп-ляп, трах-чарах-квах, бух-ух-ух, пуф-уф-уф, так-то-то, тук-то-тотру-ля-ля, тра-ля-ля, бум-цик-цик, баче-бісе-бом, гоп-льоп-льоп.*

5) Інтер'єктиви, утворені поєднанням чотирьох компонентів: *ля-ля-ля-ля, бум-бум-тра-та, ля-ля-ля-ля, ку-ку-рі-ку.*

Усього зафіксовано 73 складних вигуки.

До **складених** зараховуємо вигуки – аналітичні лексичні компоненти фразеологізованої семантики, які утворюються:

1) поєднанням первинного вигука із вторинним іменниковим або віддієслівним вигуком: *ой лихо, ой лишечко, о Боже, ах так! от дива, ех ти;*

2) поєднанням первинного або вторинного вигуків зі словами інших частин мови або цілими словосполученнями та реченнями: *ну й дива, що за диво, диво дивне, Боже мій милий, милий Боже, Бог з тобою, слава Богу, боронь Боже, де там, ані руш, ще чого, та ти що, побійся лиха, якийсь кошмар, будь ласка, щаслива путь, щасливої дороги, дай Боже щастя, будь здоров, здоров будь, добрий день, доброго ранку, Христос ся рождає, хай йому грець, хай їй цур, хай їм біс.*

Зафіксовано 32 складених вигуки.

Отже, бачимо, що в аналізованих поетичних творах для дітей найбільше зафіксовано складних вигуків (72 слова). Це, можливо,

зумовлено тим, що складні вигуки нерідко слугують засобом ритмотворення.

2.2. Аналіз вигуків за походженням

Як відомо, усі вигуки ділять на первинні, або непохідні, та вторинні, або похідні.

До первинних зараховують «прості й складні вигуки, які в сучасній українській мові не мають словотвірних зв'язків і формальних співвідношень зі словами інших частин мови»⁷². Сюди належать:

1) Односкладові вигуки:

- однофонемні вокалічні: *е, а, о*.
- двофонемні: *ой, ох, ач, ух, ну, фу, ах, му-у-у, ху-у*.
- трифонемні: *киш, геть, тьху, цить, гей, ура, кар, кар-р, кра, цок, гав, няв, мур-р, бу-у-уулль*.

2) двоскладові вигуки: *еге, ого, ага, агов, ану, егей, нуте, нумо, овва, алло, годі, гайда, цвірінь, апхи*;

3) консонантні вигуки: *зм, тсс, т-с-с, дз-з-з-з-з-з, х-х-х, д-д-д*.

4) складні первинні вигуки, утворені поєднанням двох або трьох простих: *гай-гай, цю-цю, ой-ой, ах-ах, ну-ну-ну, ой-йо-йой, о-хо-хо, о-ля-ля, у-лю-лю, га-га, та-та, пу-гу, кхе-кхе, хі-хі, ха-ха, хи-хи, хо-хо, бух-бух, тік-так, ку-ку, жу-жу, гав-гав, няв-няв, ах-квах, кахи-ках, кумо-кум, кап-кап-кап, дзум-дзум-дзум, ква-ква-ква, ко-ко-ко, ціп-ціп-ціп, тась-тась-тась, буль-буль-буль, тук-тук-тук, кап-кап-кап, кум-кум-кум, бе-бе-бе, мур-мур-мур, ках-ках-ках, га-га-га, че-че-че, так-то-то, тук-то-то, бух-ух-ух, пуф-уф-уф, трах-чарах-квах, льоп-люп-ляп, тру-ту-ту, ме-ке-ке, і-го-гов, тру-ля-ля, ку-ку-рі-ку, бум-цик-цик*. Усього 99 первинних вигуків.

До вторинних вигуків належать «похідні слова, які зберігають структурно-семантичний зв'язок зі словами інших частин мови»⁷³.

⁷² Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.514.

Такі вигуки походять від:

- 1) іменників: *Боже, лихо, жах*;
- 2) дієслів: *пробач, прощавай, даруйте*;
- 3) займенників: *оtake*;
- 4) Прислівників: *тихо*;
- 5) словосполучень: *якийсь кошмар, милий Боже, Боже мій милий, дивне диво, щасливої дороги*;
- 6) речень і фразеологізованих структур: *Христос ся рождає, Дай Боже щастя, побійся лиха, слава Богу, будь здоров, боронь Боже, Бог з тобою, хай їм біс, хай їм цур, ну й дива, що за диво* та ін. Усього 24 вторинних вигуки.

Щодо питомості/запозиченості, то всі вигуки ділимо на питомі та запозичені. Майже всі вигуки, проаналізовані в роботі, є питомими. В аналізованих творах зафіксовано такі запозичені вигуки: *алло* (з англ.), *гайда* (з тур.), *стоп* (з англ.), *браво* (з італ.), *бісе-басе-бом* (з нім.), *якийсь кошмар* (з рос.), *ура* (з тур.). В аналізованих текстах зафіксовано лише 7 запозичених вигуків.

2.3. Семантична класифікація вигуків у поетичних творах для дітей

У науковій літературі виділяють емотивні, волевиявні та звуконаслідувальні вигуки. Проаналізувавши різні семантичні класифікації інтер'єктивів, у магістерській роботі відповідно до зібраного матеріалу пропонуємо наступну класифікацію вигуків:

1. Емотивні
2. Вигуки волевиявлення:
 - а) спонукальні
 - наказові

⁷³ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.514.

- власне спонукальні
- б) апелятивні
- власне апелятивні
- етикетні
- вигуки для прикликання тварин
- 3. Звуконаслідувальні

2.3.1. Емотивні вигуки

Кількісно найбільшою є група емоційних вигуків, які «вказують на емоційно-експресивні осмислені та рефлекторні реакції мовця, викликані явищами позамовної дійсності (думками/знаннями мовця)»⁷⁴. До таких реакцій належать радість, піднесення, захоплення, здивування, сум, горе, роздратування, обурення, презирство, тугу, біль, переляк, страх, огиду, осуд, іронію, зневагу, докір та ін. «Семантико-функціональний розряд емотивних вигуків становить ядро лексичного корпусу вигука, оскільки слова цього розряду виражають лише емоційно-експресивні реакції мовця без додаткових інтенцій і формують власне окличні речення. Емотивні вигуки передають у мовленні ірраціональний світ людини»⁷⁵.

Емотивні вигуки можуть виражати різні фізичні та психічні стани мовця. Фізичний стан презентують вигуки, якими передають **біль**. До цієї підгрупи належить тільки два вигуки – первинний простий питомий ой! та первинний складний питомий – ой-ой!

- ой! – вигук, який «уживається при вираженні фізичного болю, страждання» [СУМ, т.5, с.658] («У ведмежій хатці горе: / ведмежатко зовсім хворе. / Верещить на цілий світ: / -**Ой**, болить мені живіт!» [Головко, УВ-1, с.12], «-*Наш їжаче-небораче, / Ти чого, сердешний,*

⁷⁴ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.516.

⁷⁵ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.516.

плачеш? / - **Ой**, болить мене живіт: / З'їв сестричок я обід» [Людкевич, с.161]).

- Ой-ой – вигук, який «уживається при вираженні фізичного болю, страждання і т. ін.» [СУМ, т.5, с.659] (« - **Ой-ой**, нещастя сталося! / Скоріш допоможіть! / Вдрягнула ногу Галя, / і з ранки кров біжить» [Забіла, с.212]).

Решта зафіксованих вигуків передають психічний стан мовця і виражають:

1) Радість

До цієї підгрупи належить лише два вигуки – простий первинний запозичений з тур. ура! та вторинний складений вигук-божіння Слава Богу!

- Ура! – вигук, який «уживається для вираження нагального схвалення, захоплення, радості» [СУМ, т. 10, с.472] («Дрозденята / (це вони для мами й тата / милі діти-дрозденята) / в школі вже вони дрозди – дужі хлопці, і хоч куди. / Штангу в дзьоб - / і від рання до світання / тренування, тренування на помості. / Вдома вже вони, як гості/ прилітають: / - Кар! **Ура!** / Золота у нас пора» [Сенатович, с.75]).

- Слава Богу («Зародило. **Слава Богу!** / Та куди ж ви у самі жнива / та ще й з дитям» [Калинець, с. 56]).

2) Захоплення, подив

Ця група вигуків є однією з найбільших і налічує 14 інтер'єктивів. Це, на нашу думку, зумовлено тим, що захоплення та подив – це основні емоції, які відчуває дитина, пізнаючи світ. Сюди належать інтер'єктиви, різні за будовою та походженням.

Первинні прості питомі вигуки (усього 9)

- Ах – вигук, який «уживається при вираженні захоплення, нетерпеливості і т. ін.» [СУМ, т.1, с.73] («Діти бігають, стрибають, / Далі

весело гукають: / - Ах, метелик! ...подивіться! / Ось він, ось він метушиться» [Пчілка, с.25]).

- Ух – вигук, який «уживається при вираженні якого-небудь сильного почуття (обурення, незадоволення, здивування, захоплення» [СУМ, т.10, с.525] («Хто з соломи капелюх / Насува на вуха? Ух! / Це, напевне, дід солодкий / Пасічевський» [Людкевич, с.76]).

- Ох – вигук, який «уживається при вираженні захоплення, подиву і т. ін.» [СУМ, т.5, с.819] («Жила собі дуже відважна бабуся, / настільки відважна, що у садок / прокралась з онуком, / наїлась зелених грушок. / Ох!» [Сенатович, с.52], «Ну що, Елю, ділись, / Не лишай на колись. / По цукерці на двох. / Ох!» [Савка РА, с.16]).

- Ого – вигук, який «уживається при вираженні здивування, захоплення, застереження і т. ін. з приводу чогось надзвичайного, несподіваного, непередбаченого і т. ін.» [СУМ, т.5, с.617] («Знов покотився жолудь прямо. / Коли назустріч – оленя: / - **Ого**, такими жолудями / Я радо снідав би щодня» [Забіла, с.174], «**Ого**, який жучище в тебе! / А що ти хочеш з ним робить? / Цього жука привчити треба, / він буде возика возить!» [Забіла, с.220], «Ходім зі мною, стежечко. / Обережно, / не зачепися за камінець, / переступи соломинку / і під спориш не ховайся, - / все одно побачу. / А там, за городом, / **Ого**, як ти виросла!» [Калинець, с.14], «Скільки коштує школяр? / Не про гроші річ вестиму, / не про те, а скільки пар / він чобіт зносив за зиму? / Що там гроші! Не його ж / купувати-продавати. / За хорошого ж – **ого!** - / півжиття віддати» [Сенатович, са.6], «Заєць думає: «**Ого!** / Ти шукай всю ніч того, / Хто у вусі був твоїм, / А ми спатоньки ходім!» [Павличко, с.40]

- Ой – вигук, який «уживається при вираженні здивування, захоплення і т. ін.» [СУМ, т.5, с.658] («Ось вона й гірка маленька. / Ой, як у низ я спущує!» [Пчілка, с.39]).

- Гей – вигук, який «виражає піднесення, захоплення чим-небудь» [СУМ, т.2, с.46] («Через гори, через луки / Стежкою біжу навскач.../ **Гей**, куди ж це закотився / Мій калач?» [Павличко, с.31]).

- Ач – вигук, який «уживається для вираження здивування, докору, незадоволення, захоплення і т. ін.» [СУМ, т.1, с.74] («*Кім котові каже: - **Ач!** / Справді гарний помаранч! / Даймо його мавпі / поділити навпіл*» [Вітько, УВ-2, с.50]).

- Ага – вигук, який «виражає подив» [СУМ, т.1, с.15] («*-**Ага!** – сміються діти, / а дужче всіх Юрко, - / припало нам зустріти / у лісі молоко!*» [Забіла, с.213]).

- Овва – вигук, який «уживається при вираженні здивування» [СУМ, т.5, с.610] («*Всі просто оніміють / і зразу зрозуміють: / **Овва!** Такого короля / іще не бачила земля!*» [Малкович, УВ-2, с.78], «*Заєць думає: «**Овва!** / В Лиса мудра голова*» [Павличко, с.37], «*Равлику-муравлику, мій малий кораблику - / ясенові щогли. / А на щоглі / щиглі два - / **Овва!***» [Вітько]).

Первинні складні питомі (4 слова)

- Ах-ах («*Вони [косички] ростуть для того, / щоб заплітатись довго, / щоб хтось про них казав: / - **Ах-ах!** Яка краса!*» [Костецький УВ-1, с.11]).

- О-йо-йой («*У вітрину магазину / хтось у люстрі всередині / оселився: **о-йо-йой***» [Людкевич, с.96], «***О-йо-йой!** / В Зеленгаї зсув по фазі, / зміни в просторі і часі, / Чорний дрізд застряв на фразі: / - Я наразі, я наразі.../ Що «наразі» – не сказав» [Сенатович, с.73], «*На веселій каруселі / Летимо ми аж до стелі, / Перепрошую, до неба / нам дістатись дуже треба. / Летимо, а де ж наш дім? / Може, він у небі тім? / **О-йо-йой!** А до землі / приземлилися не всі*» [Людкевич, с.92]).*

- Хо-хо («***Хо-хо**, у ховрахів, / хо-хо, які хороми, / а холів, а ходів! / - **Хо-хо!** – сказали гноми*» [Сенатович, с.26]).

- Ну-ну-ну («Сірий вовк-вовчисько, / отакі очиська! / Ну-ну-ну!» [Вітько, УВ-2, с. 43]).

Первинні складні запозичені (1 слово)

- О-ля-ля – вигук, який виражає захоплення, подив. Цей вигук походить від французького *oh là là* та означає «О Боже!» («О, як же видри метушились, / з голками й ножицями вились, / Заскакують довкла короля, / прицмокують лукаво: «О-ля-ля!» [Малкович, УВ-2, с.83], «Заєць дума: «Ой ля-ля! / Хвальковите це маля» [Павличко, с.38]).

Вторинні прості питомі

- Боже! – вигук, який «уживається для вираження здивування, радості, страждання і т. ін.» [СУМ, т.1, с.207] («Дівчинку Алісію / Крокодил стріча. / - **Боже**, що за дівчинка, / Рибка – не дівча» [Павличко, с.30], «Вилізла мурашка на таріль / Соняха, що саяв серед піль. / - **Боже**, скільки золота й зерна, / Що ромен? Билиночка сумна» [Павличко, с.29]).

Вторинні складені питомі (9 інтер'єктивів)

До цієї підгрупи належать фразеологічні вигуки *диво дивне!*, *що за диво!*, *от дива – так дива!*, *ну й дива!* *ой лихо!*, *ой лишечко* та вигуки-божіння *о Боже!*, *о Боже мій милий!* *Бог з тобою!*.

- Дивне диво! – вигук, який виражає подив, несподіванку («Ось вона [олениця] до джерела / підступа ляжливо, / А за нею із кущів / олень – **дивне диво!** - / звичайнісінький на вид, / Ще й рудої масті» [Павличко, с.55]).

- Що за диво! – вигук, який передає подив («Вилізла ромашка на ромен, / Мовби крила вирости з рамен: / - **Що за диво** – пелюстки в росі, / Як могла я жити на лопусі!» [Павличко, с. 29]).

- От дива – так дива! – вигук, який виражає здивування («*От дива – так дива: / на нозі – голова! - / дивувались дині / капустані*» [Крук, с.42]).

- Ну й дива! – вигук, який виражає здивування («*Ну й дива! Чи ви чули чи ні? / Того красеня-півня пісні?*» [Людкевич, с.24], «*Машина ходить як жива, / навіщось рис яму.../ - Що за машина? Ну й дива! / Давай спитаєм маму*» [Забіла, с.68]).

- Ой лихо! ой лишечко! – вигук, яким переважно передають горе, жаль, смуток. Але зафіксовані контексти свідчать, що такими вигуками може передаватися і подив: «*Зненацька вибігла зайчиха / і, гру побачивши таку, / сплеснула лапками: - Ой лихо! / Та що ж це робиться в Бог з тобою!* – вигук, який «уживається на позначення здивування» [СУМ, т.2, с.207] («*Та за мною через став / Аж сто вовків гналось! / - Бог з тобою! Сто вовків? / Та б село почуло...*» [Руданський, УВ-1, с. 73]). До речі, Л. Шуст зазначає, що «вигук-божіння *Бог з тобою* – багатозначний і може виражати: 1) здивування, заперечення, докір тощо; 2) заспокоєння у значення «не треба» (гніватися, сердитися, плакати, робити необдумані вчинки)»⁷⁶. Проаналізований у роботі вигук є однозначним – вживається на позначення здивування.

-

3) Заперечення, заборону

У цій групі зафіксовано 5 вигуків.

- *садку*» [Забіла, с.219], «*Бабуся якось ввечері / спекла смачний пиріг / і песика покликати / побігла за поріг. / Прийшла назад – ой лишечко! - / подівся десь пиріг! / І бідний, бідний песик / голодний спати ліг!*» [Забіла, УВ-1, с.8].

⁷⁶ Шуст Л. Вигуки-божіння як особливість сакральної культури українців // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2016. – Випуск 772: Романо-слов'янський дискурс. – С.156.

- О Боже! – вигук, який «уживається для вираження здивування, радості, страждання і т. ін.» [СУМ, т.1, с.207] («**О Боже!.. Не може бути такого! / Вони не побачили там... / Нічого! / Одежі ніякої там не було! / Зайцеві й черепаці аж в голові загуло**» [Малкович, УВ-2, с.83]).

- О Боже мій милий - вигук, який «уживається для вираження здивування, радості, страждання і т. ін.» [СУМ, т.1, с.207] («**Боже мій милий, що з нею сталося! - / Мурка весь день по підлозі качалась**» [Качан, УВ-2, с.43]).

Простий питомий непохідний вигук

- Е – вигук, який «уживається при вираженні незгоди з чийми-небудь словами чи діями» [СУМ, т.2, с.451] («- **Е, - кажу їм, брате-джмелю, - / утечу я із музею / Я не стану експонатом, / ні гравцем, ні екземпляром**» [Сенатович, с.72], «**А де був кіт? – можливо, хтось спита. / Е, діти, де ви бачили кота / сучасного, що полював би миші? / Коти тепер зробились дуже тиші**» [Желенко]; («**Було собі кваченя... / - Та ні, - каченя! / Мало маму квачку... / - Та ні, - качку! / Мало тата квача... / - Та ні, тата... е... / Еге! / Прошу тебе не перебивати, / як не знаєш тата каченяти**» [Калинець, с.72]).

Первинний складний питомий

- Гай-гай – вигук, який уживається для заперечення, заклопотаності («- **Гай-гай, ти стільки не бери! / Хіба ж тобі під силу? / - Та я, - відказує Рірі, - / Ще й не таке б носила**» [Забіла, с.45]).

Вторинний відзайменниковий вигук

- Отаке! – вигук, який уживається для заперечення повідомлюваного («**І цілий день ішли вони / й нічого не знайшли, / зустріли тільки зайчика / і спірку почали. / Один сказав: - Це зайчик! / А другий: - Отаке! / А третій: - Козенятко, / що каже «ме-ке-ке»!**» [Забіла, с.85]).

Вторинні складені фразеологічні вигуки

- Ще чого! («*І цілу ніч ішли вони / й нічого не знайшли, / коли це – місяць світиться / у небі серед мли. / Один сказав: - Це місяць! / А другий: - **Ще чого!** / А третій: - Це голландський сир, / і хтось над'їв його*» [Забіла, с.85]).

- Де там! («- *Не сусідська? Нічия? / Будеш, кізонько, моя... / **Де там!** Смикалась, пручалась, / навіть билась і кусалась, / не коза, а сатана*» [Фалькович, УВ-3, с.43]).

4) Невдоволення, нещастя, досаду, обурення:

До цієї групи належить 7 зафіксованих вигуків, різних за будовою та походженням.

Простий первинний питомий

- Ах – вигук, який «виражає обурення, незадоволення, досаду» [СУМ, т.1, с.73] («- *Ах, мені немилий світ, / Розхрипівся мій сусід*» [Павличко, с.38]).

Вторинні прості питомі

- Боже! («*Ходить бузько по мочарах / У червоних чоботях, / Дивиться в прозору воду, / Ганить жаб'ячу породу: / - **Боже**, як мені набридло / Це моє болотне їдло*» [Павличко, с.10]).

Вторинні складені питомі, виражені синтаксично нерозкладним сполученням (*ой лихо!, ах так!*). Сюди також належать вигуки-прокльони (*хай їм біс!, хай йому грець!, хай їй цур!*). До речі, В. Чабаненко⁷⁷ вважає, що такі вигуки-прокльони виражають побажання, що містять негативні емоції; а Ю.Дем'янова зазначає, що «з часом негативні волонтативи, втративши своє магічне значення, почали вживатися як засіб вираження вербальної агресії»⁷⁸.

⁷⁷ Чабаненко В.А. Стилістика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 2002. – С.200.

⁷⁸ Дем'янова Ю. Волонтативи з негативною семантикою. Лінгвокультурологічна інтерпретація мотивів і образів // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. - №1. – 2010. – С.176.

- Ой лихо – вигук, який «уживається для вираження горя, нещастя і т. ін.» [СУМ, т.4, с.496] («*Рірі не знає, що робить. / -Лови! Держи! Ой лихо!* - / *Аж тут усі в єдину мить / Розсипались горіхи*» [Забіла, с.45]).

- Ах так! – вигук, який виражає невдоволення («*Позшивай ти все до купи, / Буде модно, кравче глупий! / Майстер згодився: - Ах так! / Сів і зшив папузі фрак*» [Павличко, с.10]).

- Хай йому грець – вигук, який вживається як лайка та «виражає сильне незадоволення, несхвалення чого-небудь» [СУМ, т.2, с.164] («*Побачить зірка - / Заплаче гірко / Накінець / Накінець-краюнчик, / невдячний цвіркунчик, / Хай йому грець!*» [Калинець, с.59]).

- Хай їй цур! – вигук, «вживається, щоб висловити незадоволення ким-, чим-небудь, несхвалення чогось; виражає бажання позбутися, не згадувати кого-, чого-небудь, відвернути щось (перев. з частками хай, нехай) [СУМ, т.11, с.250] («*І сказала хуторничка: / - Прощавай, моя сестричко! / Хай їй цур, оцій палаті*» [Пчілка, с.53]).

- Хай їм біс – вигук, який вживається як лайка та виражає невдоволення («*Швець узяв найтовщу швайку / та й у лапу... / Вовк аж айкнув: / -Геть набійки, хай їм біс!* - / *І мерщій гайнув у ліс*» [Воронько]).

5) Певний осуд, негативну оцінку факту, зневагу, огиду, докір
Таких вигуків зафіксовано 7.

Первинні прості питомі вигуки

- Ач! - вигук, який «уживається для вираження докору, незадоволення і т. ін.» [СУМ, т.1, с.74] («*Чула все ворона на груші: / - Ач, які у всіх добрі душі, / - Зась! – і каркнула в жовтім листі, / І вернула намисто Христі*» [Людкевич, с.76]).

- Ух! – вигук, який вигук, який «уживається при вираженні якого-небудь сильного почуття (обурення, незадоволення)» [СУМ, т.10, с.525] («Сович очі опустив: / -Ух, який я примітив! / Що я тільки не патякав / ще у школі проти дятла» [Сенатович, с.79]).

- Ех – вигук, який виражає зневагу («От вона до нього скаче / й починає глузувати: / - **Ех ти, раче-небораче, тільки й вмієш рачкувати!**» [Забіла, с.28]).

- Фу! – вигук, який «уживається для вираження презирства, досади, відрази, роздратування і т. ін.» [СУМ, т.10, с.648] («Що пальчики спекти можна, / теє добре знаю, / Вже тепер отак на «жизжу» - / губки надимаю: - **Фу!**» [Пчілка, с.17]).

Первинні складні питомі

- Аяй-яй! («**Аяй-яй!** / Крім – великий скупердяй: / сам употемках обідав, / сам вечеряв, снідав сам. / **Аяй-яй!**» [Сенатович, с.57], («Де сховався навучище. / З ним хотів порозмовляти / Палкою. А той втікати. / **Ай-я-яй!** / Із поля бою, / Не пасує це герою» [Людкевич 2, с.203]).

Вторинні складні питомі фразеологічні вигуки

- Побійся лиха! – вигук, який виражає докір («Тут забідкалась слониха: / - **Та ти що! Побійся лиха!** / Ми великі з роду в рід, / бо такий наш родовід!» [Правоторова, УВ-3, с.50]).

- Та ти що! – вигук, яким передають докір або здивування («Тут забідкалась слониха: / - **Та ти що! Побійся лиха!** / Ми великі з роду в рід, / бо такий наш родовід!» [Правоторова, УВ-3, с.50]).

б) Розпач, розчарування

Зафіксовано лише два вигуки цієї підгрупи.

Первинний простий питомий вигук

- Тьху! – вигук, який «уживається для вираження здивування, незадоволення, досади і т. ін.» [СУМ, т.10, с.350] («Потім сон його зморив,

/ Кіт заснув, немов на лаві, / В сні мурликав, говорив / До котят слова ласкаві. / Втім збудився. Що це? Тьху! / Вже під ним не сир, а бляха» [Павличко, с.28]).

Вторинний складений вигук фразеологізованої структури

- Якийсь кошмар! – вигук, який передає розпач, розчарування («*Перекидує всі речі... / Вже обнищпорив дві печі / і проліз аж крізь димар. / - Ні, нема... **Якийсь кошмар!** / Де шукати, що робити? / Час в поліцію дзвонити» [Павличко, УВ-2, с.19]).*

7) Полегшення

До цієї групи належить лише один первинний простий питомий вигук.

- Ху-у! – вигук, який «уживається для вираження полегшення, задоволення» [СУМ, т.11, с.166] («*Розлютився, натомився, / Врешті... в люстро подивився. / -Ху-у, знайшов! Не бачив досі, / що вони [окуляри] сидять на носі» [Павличко, УВ-2, с.19]).*

8) Вагання

Зафіксовано лише один первинний складний питомий вигук *ох-о-хо!*, який виражає вагання у прийнятті рішення.

Ох-о-хо! («***Ох-о-хо!** Куди ж послати / Ще й гостинці із садка? / Мабуть, випрохать торбинку, / В мамі знайдеться така!» [Пчілка, с.25]).*

9) Нетерпеливість

Ця група презентована лише одним простим первинним питомим вигуком.

- Ох – вигук, який виражає почуття нетерпеливості, бажання зробити щось якомога швидше («*Як ухопим тринджолята, / Як покотимо з гори! / **Ох**, коли б хутчій діждати / до коханої пори» [Пчілка, с.25]).*

10) Іронію

Зафіксовано теж лише один простий первинний питомий вигук

-Гм! – вигук, який «виражає сумнів, роздумування, іронію, роздратування» [СУМ, т.2, с. 91] («Тут зі сміху дві сови / узялись за голови / і качались «у-ху-ху» / пів години по снігу. / Потім встали, обтрусилась, / на зайчиху подивились: / - Ти ще тут? / Гм! При такому вже запізно йти додому!» [Сенатович, с.99]).

11) Страх, жаль, здивування

Ця група презентована теж лише одним вторинним складеним питомим вигуком

- Ой леле! – вигук, який «уживається для вираження жалю, нарікання, страху або здивування (часто разом з «ой») [СУМ, т.4, с.474] («- **Ой леле!** – каже враз зайчиха. - / Я тут сиджу собі й плету, / а борці кипить і, як на лихо, / збігає, мабуть, на плиту» [Забіла,65]).

12) Сум

Цієї групі лише один простий первинний питомий вигук.

- Ах! – вигук, який виражає сум. Такої семи у словнику не зафіксовано, але контекст свідчить про вираження саме цієї емоції: «-**Ах**, красуне моя мила, - / деревце зашелестіло, - / я тому таке сумне, що було колись рясне» [Забіла, с.181].

Усього емоційних вигуків зафіксовано 57 (у 68 контекстах). Найуживанішим інтер'єктивом виявився вигук ого! (зафіксовано у п'ятьох контекстах), який виражає подив, захоплення. Загалом емоційні вигуки у поетичних творах для дітей виражають найчастіше захоплення, подив, радість, нетерпеливість, вагання, рідше – осуд, заборону, біль.

2.3.2. Вигуки волевиявлення

Як відомо, вигуки волевиявлення ділять на дві групи: спонукальні та апелювативні.

Спонукальні вигуки вказують на такий волевияв мовця, як спонукування адресата до дії. Спонукальне волевиявлення виражають

вигуки, що мають: 1) спонукально-наказове (імперативне) значення; 2) власне спонукальне (заохочувальне) значення.

Зафіксовані спонукально-наказові вигуки виражають:

1) заборону говорити, галасувати, кричати

Цю групу репрезентують такі вигуки:

Первинні прості питомі:

- тс-с!, т-с-с!, тсс! – вигук, який «уживається як заклик до тиші, мовчання [СУМ, т.10, с.308] (*«Заєць пише, пише, пише, / а зайчиха: - Тсс! Тихіше»* [Сенатович, с.92], *«Лізе, лізе вуж крилатий. / Т-с-с! Замри, щоб не злякати»* [Людкевич, с.89], *«Тс-с! Затих у листі вітер, / У травах замовкли квіти.../ Тс-с! Гойдає хвилю річка, / стули, дитино, вічка.../ Тс-с! Тихенько йде годинник, / Замовк увесь будинок»* [Людкевич, с.198], *«Тсс!» - приклала мама палець / обережно до губів. - / Голуб – то пташина Божя. / Не злякаймо голубів»* [Савка РА, с.10]).

- цить – вигук багатозначний. Зафіксовані контексти це підтверджують: 1) Уживається як заклик до тиші, мовчання [СУМ, т.11, с.221] (*«Хто спатки не хоче - / пісню цвіркоче? / Цвіркунець! / Цвіркунець-цвіркунчик, / такий пустунчик / Та цить!»* [Калинець, с.59]); 2) Уживається як заборона галасувати, кричати, лаятися і т. ін. [СУМ, т.11, с.221] (*«Сестра каже: - Тихо! Цить! / Дам тобі свого вкусить»* [Павличко, с.31], *«Весь трамвай про це вже знає: / бегемоту ненароком / тицьнув хоботом ув око / необачний слон – і от / завиває бегемот! / Величезний, наче шафа, / так реве він, що жирафа / утягнула шию вмить / і як гаркне: - Тихо! Цить!»* [Андрусяк, 22]).

Вторинний (відприслівниковий) простий питомий

- тихо! – вигук, який «уживається як заклик до мовчання, додержання тиші» [СУМ, т.10, с.132]. Наш матеріал засвідчує вживання вигука *тихо!* поруч із вигуком *цить!*, очевидно, для підсилення заборони говорити (*«Весь трамвай про це вже знає: / бегемоту ненароком / тицьнув*

хоботом ув око / необачний слон – і от / завиває бегемот! / Величезний, наче шафа, / так реве він, що жирафа / утягнула шию вмить / і як гаркне: - Тихо! Цить!» [Андрусаяк, 22], *«Сестра каже: - Тихо! Цить! / Дам тобі свого вкусить»* [Павличко, с.31]).

2) наказ припинити щось

Зафіксовано два вигуки цієї групи:

Первинний простий питомий

- годі – вигук, який має значення «досить, вистачить» [СУМ, т.2, с.103] (*«Годі, діточки, вам спать! / Час давно вже вам вставать»* [Пчілка, с.16], *«Ще покупатися хочеш? / Годі! Вилазь із води. / Сядь на м'якенький пісочок, / грійся на сонці, сиди»* [Забіла, с.91], *«Ба, вже й сльози розпустила! / - Годі, схаменись! - / Мовить Галя: - Сестро мила, / Подруго, дивись»* [Пчілка, с.28]).

Первинний простий запозичений з англійської мови

- стоп – вигук, який «уживається як наказ припинити що-небудь робити в знач.: годі!» [СУМ, т. 9, с. 730] (*«Купим торт і мармелад, / Суперкрем і шоколад, / І малиновий сироп.../ - Стоп! Що з тобою!»* [Людкевич, с.96]).

3) Наказ відійти

До цієї групи належить три первинні прості питомі вигуки

- Геть – вигук, який «уживається як наказ відійти від кого-, чого-небудь, покинути, залишити кого-, що-небудь» [СУМ, т.2, с. 57] (*«Полічу я до п'яти: / раз, два, три, чотири, п'ять - / і за шкірку трутня хвать: Геть!»* [Сенатович, с.39], *«Підійшли вони до хати: / - Геть! – заgrimав волохатий. - / Забирайся звідсіля!»* [Забіла, с.24]).

- Брись (*«Зашипіли сови: «Брись!» / Кіт чкурнув за браму. / У вітрину подививсь / і аж зойкнув: «Мамо!»* [Желенко, 23]).

- Киш – вигук, «яким відганяють свійську птицю, птахів» [СУМ, т.4, с.156] (*«Злітаються горобчики / до ягідок смачних, / а всі*

дівчатка й хлопчики / вигукують до них: / - Некликані, непрошені, / від наших ягід – **киш!** / Ану найбільші кошки несіть сюди скоріш» [Забіла, с. 53]).

4) Наказ зупинитися, не рухатися

Зафіксовано лише один вигук цієї групи – вторинний складений питомий

- Ані руш («- **Ані руш!** Замри і слухай: / Мов антени стали вуха» [Людкевич, с.89]).

5) Заборону щось робити, застереження

До цієї групи зараховуємо два вигуки:

Первинний простий питомий

Зась! – вигук, який «уживається при вираженні заперечення чогонебудь, відмови від чогось» [СУМ, т.3, с.340] («Чула все ворона на груші: / -Ач, які у всіх добрі душі,/ **Зась!** – і каркнула в жовтім листі, \ і вернула намисто Христі» [Людкевич, с.76]).

Вторинний складений питомий вигук-божіння, який Л. Шуст називає «божінням-застереженням»⁷⁹.

- Боронь Боже! (« -А сметанки мені можна трішечки зажити? / - **Боронь Боже!** Лиш пісенький кулешик варити!» [Пчілка, с.27]).

б) Наказ іти, рухатися

До цієї підгрупи належить лише один вигук – простий первинний запозичений (з тур.).

- Гайда – вигук, який «уживається як заклик, спонування іти куди-небудь: ідіть, ходім» [СУМ, т.2, с. 16] («**Гайда**, дітки у садок! / Любо там та мило! / Скільки всяких там квіток / Сей рік уродило» [Пчілка, с.16]).

7) Наказ для тварин (рухатися, зупинитися, повернути, відійти)

⁷⁹ Шуст Л. Вигуки-божіння як особливість сакральної культури українців // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2016. – Випуск 772: Романо-слов'янський дискурс. – С.157.

Зафіксовано 3 вигуки цієї підгрупи – вторинні складні питомі (діалектні):

- Вісьта-гайта – діалектний вигук до коня: вісьта – ліворуч, гайта – праворуч («*Як заплещу у долоні, / Прилетять до мене коні. / Вісьта-гайта! Де кермо? / Батіжок є. Рушай-мо!*») [Людкевич 2, с.14]).

- Гайта-війо – діалектний вигук до коня: гайта – праворуч, війо – «окрик, яким підганяють коней; но» [СУМ, т.1, с.695] («*Батіжок-батіг – гайта-війо!*») [Людкевич, с.74]).

- Вісьта-війо - діалектний вигук до коня: вісьта - ліворуч, війо – «окрик, яким підганяють коней; но» [СУМ, т.1, с.695] («*Батіжок-батіг – гайта-війо! / Коні-вітрогони – вісьта-війо!*»)» [Людкевич, с.74]).

Усього зафіксовано 17 вигуків, що виражають наказ (24 контексти).

Власне спонукальні вигуки вказують на заохочення, заклик до будь-якої дії. Усі зафіксовані вигуки є простими первинними похідними:

- Ну – вигук, який «уживається при висловленні заохочення, спонукування до дії» [СУМ, т.5, с.499] («*Ну, скажи ж ти нам тепер / Як велось там на чужині*») [Пчілка, с.26]);

- Ану – вигук, який «виражає спонукування до дії» [СУМ, т. 1, с. 52] («*Під'їхали, ідуть до хати / Стрибайчик вибіг їм навстріч. / -Ану, показуй нам, зайчатко, / яка тут в тебе дивна річ?*») [Забіла, с.223]);

- Нумо – вигук, який «уживається при звертанні до багатьох осіб як спонукування, заохочення до спільної дії» [СУМ, т.5, с.455] («*Збіглись весело малята: / - Нумо в схованки гуляти*») [Забіла, с.61]).

- Нуте – вигук, який «уживається при звертанні до кількох осіб або при ввічливому звертанні до однієї особи як спонукування, заклик або заохочення до дії» [СУМ, т.5, с.456] («*- Нуте, хто з вас там бистріший? / То ідіть в садок скоріше!*») [Пчілка, с. 38]).

Таких вигуків зафіксовано лише 4 (4 контексти).

Апелятивні вигуки вказують на такий волевияв мовця як привернення уваги адресата за допомогою звернення до нього. У межах апелятивних вигуків розрізняють три підгрупи:

1) власне апелятивні вигуки, які не обмежені сферою вживання і вказують на звернення до людей у широкому спектрі комунікативних ситуацій;

2) етикетні вигуки вживаються у сфері етикету. Вони є усталеними мовними знаками для вираження привітання, подяки, прощання, побажання, прохання, пробачення тощо.

3) вигуки для прикликання тварин (птахів).⁸⁰

В аналізованих поетичних творах для дітей зафіксовано такі власне апелятивні вигуки:

Первинні прості питомі:

- Гей! – вигук, який: 1) уживається як оклик при звертанні [СУМ, т. 2, с.46]: *Гей, жорстокий Громобій! / Що ж ти в башті заховався? / Покажись, виходь на бій*» [Забіла, с.186]; 2) уживається як заклик, заохочення до дії [СУМ, т. 2, с.46]: («- *Не кричить! -кричить папуга. / -Гей! Замовкніть! – рявка друга*» [Андрусак, с.24 «*Гей, ходімо на майдан, / влиймося в колони - / нас скликає барабан / ще й оркестру дзвони*» [Калинець, с.49], «*Та й вузенька ж кладка ця, / Розійтися ніде... / - Гей, піду спочатку я, / потім ти вже підеш*» [Забіла, с.41]).

- Егей! («Зранку – гульк! / «*Егей!* – гукає. - / *Що за станція?*» - питає. / *Чемний голос відповів: / - То є славне місто Львів*» [І.Малкович, УВ, с.48]).

- Агов! – вигук, який уживається, коли треба привернути чийось увагу, покликати когось або відгукнутися на чийсь заклик [СУМ,

⁸⁰ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.517.

т.1, с.17] (« - *Агов, людоньки, / вже зголодніли? - / А що маємо у торбах?* - / *поспитав Учитель*» [Калинець, с.105]).

Первинний простий запозичений:

- Алло! – вигук, який уживається при звертанні до особи під час розмови по телефону в значенні слухаю, слухайте [СУМ, т.1, с.34] («*Потрібен терміново / найкращий лікар Сміх. / - Вже виїхав!.. З букетом!.. / Алло, готуйте чай*» [Сенатович, с.23], « - *Алло! – каже телефон. - / Мені снився віщій сон*» [Калинець, с.77], « - *Алло! Що робиш, Настю? / - Дивлюся на кицю, / бо їй не сидиться / в кошичку*» [Людкевич, с.195]). Цей вигук належить до запозичених з англійської мови.

Усього зафіксовано 4 власне апелятивні вигуки у 9 контекстах. Найуживанішими виявилися вигуки *гей!* (4 контексти) та *алло!* (3 контексти).

З-поміж зафіксованих вигуків мовного етикету виділяємо такі:

1. Вигуки, які передають привітання

Вторинні відіменникові прості вигуки

- привіт! («*Приїхав. – Де тут хворий? / Привіт! Привіт! Привіт! / Роззувся – в коридорі аж двадцять пар чобіт*» [Сенатович, с.23], «*Став на місяці. Привіт! / Сир під ним і сир навколо!*» [Павличко, с.28]);

Вторинні віддієслівні прості вигуки

- здрастуй! («*Півень мав своє на гадіці, / Заспівав на мокрій кладці, / над потоком, над лісами: / -Здрастуй, ранку! Сонце з нами*» [Людкевич, с.160]);

Вторинні складні вигуки

- добридень! – вигук, який уживається як привітання вдень; добрий день [СУМ, т. 2, с.321] («*-Добридень, / друже! Що це в тебе? / - Грибок хороший, бачиш сам!*» [Забіла, с.164], « - *Добридень, - каже, -*

мамо й таточку! / Ой, як я вас обох люблю! / Ведіть скоріш до себе в хаточку / дочку-Снігуроньку свою» [Забіла, 32], «Цінь-цвірінь! / - Добридень, пташко! / - Цінь-цвірінь! / Весна прийшла!» [Забіла, 194]);

Вторинні складені вигуки

- привіт вам! – вторинний складений вигук («Гальмує таксі, і водій за кермом / гукає: - **Привіт вам**, крилаті! / Колись у дитинстві і я був шпаком, / гасаючи на самокаті» [Сенатович, с.4]);

- добрий день! («-**Добрий день**, - кажу папузі / А вона (від здивування?) / Замість чемного вітання / виголошує тираду: / -Купиш плитку шоколаду, / Купиш плитку шоколаду!» [Сенатович, с.38]);

- доброго ранку («Гамір пташиний у лузі, / Видно себе в росі. / Крикну на цілі груди: / -**Доброго ранку**, друзі! / **Доброго ранку**, всі» [Рутківський, с.8]).

- Христос ся рождає! («Свічка сяє, / скрипка грає, / ангелик співає, / навіть Ірод вітається: / **Христос ся рождає!**» [Калинець, с.42]).

Усього таких вигуків зафіксовано 7.

2. Вигуки, які передають прощання

Ця група налічує лише три вигуки:

Вторинні (віддієслівні) прості питомі

- бувай («Я що, повинен бути / надутт, як сова? / Не бійсь, не запізнюся, / виходжу вже. **Бувай!**» [Сенатович, с.22]);

- прощавай («**Прощавай!** Біжи додому! / Всім привіт передавай» [Забіла, с.55]).

Вторинні складні питомі вигуки

- добраніч! («**Добраніч**, ліс, веселий ліс, / засни та відпочинь! / Ми знову прийдемо колись / в твою зелену тінь» [Забіла, с.216]).

3. Вигуки, якими передають прохання

Є лише один вигук цієї групи – вторинний складений питомий.

- будь ласка (*«Плаче ридма рева, / бо злякався лева. / - Не реви, будь ласка, / то левина маска»* [Сенатович, с.66], *«Не погрожуї нам, будь ласка, / Що покинеш, друже, нас, / Нам на зло переберешся / в іншу школу, в інший клас»* [Сенатович, с.28], *«-Котику! Собачко! / Йдіть сюди! / Мамонько, будь ласка, / дай води»* [Рутківський, с.12], *«Тільки, будь ласка, / зверху ковбаску / класти на масло / також, будь ласка!»* [Калинець, с.63]).

4. Вигуки, якими передають подяку

Зафіксовано лише один такий вигук *спасибі* – вторинний (походить від словосполучення «спаси біг») складний питомий.

- спасибі (*«Журав підвівся дуже чемно. / Спасибі, - каже, - за обід! / Тепер приходь і ти до мене, / Я пригощу тебе як слід!»* [Забіла, с.43]).

5. Вигуки, за допомогою яких просять пробачення

Зафіксовано 2 вигуки цієї групи – вторинні (віддієслівні) прості питомі

- пробач (*«Киця каже: Пробач, / Загубився твій калач»* [Павличко, с.31]).

- перепрошую (*«На веселій каруселі / Летимо ми аж до стелі, / Перепрошую, до неба / Нам дістатись дуже треба»* [Людкевич, с.92]).

Про такі вигуки Н. Глібчук писала, що вони «втрачають здатність змінюватися, немов „застигають”, позбувшись морфологічних і синтаксичних ознак дієслова, втрачають частиномовне значення процесуальності, натомість набувають значення інтер’єктивності»⁸¹.

⁸¹ Глібчук Н. Синкретична природа похідних інтер’єктивів у площині міжчастиномовної омонімії / Н. Глібчук // Вісник Львівського університету. Серія філологічна – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. – Ч. 1. – Вип. 64. – С.146.

5. Вигуки, якими висловлюють побажання

Зафіксовано лише один вигук цієї групи – вторинний складений питомий

- Дай Боже щастя (« **-Дай Боже щастя!** - / *святі Йосиф і Марія / женчиків вітають*» [Калинець, с.103]).

Зафіксовано також етикетні вигуки, які синтезують кілька значень:

1) Привітання та побажання – здоров був! («*Бувало, зайчик стриб та стриб: / -Здоров був, друже! – крикне гриб, / та капелюха не скида*» [Павличко, с.6]);

2) Прощання та побажання – щасливої дороги! («**-Щасливої дороги!** - / *мовлять услід женчики добрі, / аж Ісусик пробудився*» [Калинець, 103]), прощавай, щаслива путь! («*А як хустку віддаси ти / удовиці тій неситій - / чари зразу пропадуть. / Прощавай, щаслива путь!*» [Забіла, с.179]), будь здоров! («*Ось до Вовка ти б зайшов, - / Той pomoже. Будь здоров!*» [Павличко, с.36]), («*Обіцяв сьогодні татко / Привезти мені лошатко. / Я чекаю і вже бачу, / як гривастик прудко скаче / і сміється: **i-go-gov!** / Хлопче, де ти? Будь здоров!*» [Людкевич, с.92]).

3) Пробачення та прохання – пробач, будь ласка («*Тож відійди з дороги, білко, / Мені в путі не заважай! - / Вона й відскочила на гілку: / -Пробач, будь ласка... Прощавай!*» [Забіла, с.174]).

Цікаво, що іноді для розрізнення значення вигука необхідний контекст, зокрема позиція в реченні, наприклад, вигук *будь здоров!* може означати привітання, а може передавати й прощання. Порівняймо контексти цього вигука у двох віршах Дмитра Павличка: («*Бувало, зайчик стриб та стриб: / -Здоров був, друже! – крикне гриб, / та капелюха не скида*» [Павличко, «Як ведмедя розбудить?», с.6] і («*Ось до Вовка ти б зайшов, - / Той pomoже. Будь здоров!*» [Павличко, «Капелюх», с.36]).

Отже, в аналізованих поезіях для дітей зафіксовано 18 вигуків мовного етикету (27 контекстів).

З-поміж вигуків для прикликання або проганяння тварин засвідчено такі, якими:

1) Прикликають каченят: вуті-вуть («Поросята хрюкали, кіт нявчав, / Півники розбіглися хто куди, / песик виривався і гарчав, - / тільки каченята збіглися до води. / Кликати їх, кликали: - **Вуті-вуть!** - / А вони й вечеряти вже не йдуть» [Рутківський, с.12]), тась-тась-тась – вигук, яким кличуть качок [СУМ, т.10, с.42]: («Злючка-індючка, мов царівна, / Бундючиться – ми їй не рівня. / Та до качки неробам зась – **Тась-тась-тась, тась-тась-тась**» [Людкевич, с. 18]).

2) Прикликають курчат: ціп-ціп – вигук, що вживається для кликання курчат [СУМ, т.11, с.239]: («- **Ціп-ціп-ціп...** - курчаток / смикає дівчатко» [Людкевич, с.196], «На подвір'ї курочки - / **ціпу, ціпу, ціп!** / Ось Маринка й Юрочка / кришать ціпкам хліб» [Забіла, 91]).

3) Прикликають собак, лисиць («Микола вломить калача / Або смачного плескача / І маслом ще й помаже / та Лисці й здалека покаже: / - **Цю-цю! Цю-цю!** Ось на тобі!» [Пчілка, с.47]).

4) Відганяють зайців («Як тут сторожеві спати? - / Він вночі виходить з хати / і зайчиськам: - **У-лю-лю!** / Я капусту й сам люблю!» [Повх, УВ, с.41]).

Усього зафіксовано 6 вигуків цієї підгрупи. Усі вони первинні складні питомі.

Немає однозначної відповіді на те, до якого розряду вигуків належать інтер'єктиви, які вживаються в колискових піснях та дитячих забавлянках. На жаль, в аналізованих наукових статтях та підручниках не подано таких вигуків. Зараховуючи такі слова до вигуків, насамперед покликаємося на працю М. Федурко «Інтер'єктиви в мовній картині світу

поета Петра Карманського: склад, семантика, функціонування»⁸², у якій авторка аналізує вигук люлі-люлі, але не зазначає, до якої групи інтер'єктивів за значенням його зараховує. На нашу думку, такі вигуки належать до апелятивних, адже за їхньою допомогою звертаються до дітей. До таких вигуків зараховуємо:

Люлі-люлі – вигук, який «уживається як приспів у колискових піснях» [СУМ, т.4, 572] («*Люлі, люлі, люлі, / Прилетіли гулі, / гулі, гулі, / голуби, / сірі, білі, / та рябі!*») [Забіла, с.88], «*Люлі-люлі -треба спати, - над синком шепоче мати. - / Як заснеш, тобі усе / сон в торбинці принесе*» [Воронько, УВ-3, с.27]).

Гойда-гойда, гойда-дась – вигук, який уживається як присудок за знач. гойдати» [СУМ, т.2, с.105] («*Гойда-гойда, гойда-дась./ Спить Яринка і Юрась*» [Людкевич, с.198]).

А-а-а, а-а-а – вигук, яким присипляють дитину («*Люлі-люлі-люленьки, / Спи, моя зозуленько. / А-а-а, а-а-а!*») [Людкевич, с.198]).

Чук-чуки – вигук, який «уживається під час забавляння дитини як спонукальне слово при частому підкиданні її на руках, ногах» [СУМ, т.11, с.381] («*Ой чук-чуки, чуки-на! / Наша доня чепурна*» [Забіла, с.388]).

Усі вигуки цієї підгрупи, на нашу думку, є первинними складними питомими.

Отже, зафіксовано 58 вигуків волевиявлення. Найуживанішими виявилися вигуки мовного етикету (18) та спонукально-наказові вигуки (17).

2.3.3. Звуконаслідувальні вигуки

⁸² Федурко М. Інтер'єктиви в мовній картині світу поета Петра Карманського: склад, семантика, функціонування // Рідне слово в етнокультурному вимірі. – 2021. – С.80.

В основі значення звуконаслідувальних слів, як зазначає Л.Мацько, лежить звуковий образ, створений явою мовця на основі реально почутих звукових виявів істот, явищ, речей. Специфічність цих слів полягає у фонемній будові, яка ґрунтується на принципі звукового символізму. Певні звуки через свої артикуляційно-акустичні ознаки стають основою, ядром звукового комплексу, який набуває певного значення і сприймається нами як засіб вираження звукових ознак дійсності⁸³.

Звуконаслідувальні слова за своєю семантикою пов'язані із вираженням звукових уявлень, які порівняно з поняттями визначають периферійний рівень пізнання дійсності⁸⁴.

Звуконаслідувальні слова не виконують номінативної функції, проте в творах великих майстрів слова вони бувають настільки майстерно введені в художній текст, що виступають не тільки виразниками звукової ознаки дії, а й через звукообраз дії репрезентують саме явище⁸⁵.

Усі зафіксовані в поетичних творах для дітей звуконаслідування ділимо на такі групи:

Звуконаслідувальні слова, які передають «мовлення» птахів:

1. Диких птахів

А) Горобців

- Цвірінь, цвірінь-цвірінь, цінь-цвірінь – «звуконаслідування, що означає звук пташиного чи дитячого щебету або цвірінчання цвіркуна [СУМ, т.11, с.176] («Весна прийшла, / Тепло знайшла!» - /кричать дівчатка й хлопчики. / «Цвірінь! Цвірінь! / Журбу покинь!» - / клопочуться

⁸³ Мацько Л. Семантика вигуків і звуконаслідувань // Українська мова і література в школі. – 1985. - №2. – С.56-62.

⁸⁴ Мішеніна Т. Стилiстичний потенціал звуконаслідувальних слів у сучасній українській мові (на прикладі новелістики 60-х рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. - №12. – С.107.

⁸⁵ Мацько Л. Семантика вигуків і звуконаслідувань // Українська мова і література в школі. – 1985. - №2. – С.56-62.

горобчики» [Глібов, УВ-2, с.10], «Синичка сіла на поміст - / **Цвірінь, цвірінь, цвірінь!** - / і заспівала жартома: / **цвірінь, цвірінь, цвірінь!** / Насиплять сала їй на хвіст! - / **Цвірінь, цвірінь, цвірінь!** / Підкравсь, - а пташки вже нема!... / **Цвірінь, цвірінь, цвірінь!**» [Забіла, с.82], «Горобчику, горобчику, / Чом так дрібно скачеш? / - Щоб лапки зігріти. / Горобчику, горобчику, / поклюй крихти хліба. / **Цінь-цвірінь, цвірінь!**» [Людкевич, с.141], «**Цінь-цвірінь!** / - Добридень, пташко! / - **Цінь-цвірінь!** / Весна прийшла!» [Забіла, 194]).

- Ців-ців-ців – звуконаслідувальний вигук, який передає «мовлення» горобця («**Ців-ців-ців...** прилетів / Горобчик і сів/ На бабинім глечичу / Й вітається гречно» [Людкевич, с.196]).

Б) Ворон і воронів, гав:

- Кар-р – «звуконаслідування, що означає крик ворони» [СУМ, т.4, с.99] («Старій вороні вже літ п'ятдесят, / А може, і цілих сто. / А де ж таємниця пташиних свят? / Не знає про це ніхто. / **Кар-р!** Пані Вороно! Скік-скік по снігу, / Нікому про це ні гу-гу!» [Людкевич, с.61], «Сильний зірвався вітер, / Листя примусив летіти. / - **Карр!** – закричала ворона, / Грушу вона боронить» [Людкевич, с. 155]).

- Кра! – звуконаслідувальний вигук, який передає крик гави («Білий котик спав на лаві / серед нашого двора. / Прилетіла чорна гава / та як крикне раптом: - **Кра!**» [Забіла, с.196])

В) Зозуль:

- Ку-ку - «звуконаслідування, що означає крик зозулі» [СУМ, т.4, с.387] («Зозулька нас питатиме: / - **Ку-ку!** А де Івась? / А траскальце-калатало / Крильцятами: трась-трась» [Людкевич, с.192], «А я у гай ходила / по квітку ось яку! / А там дерева – люлі. / І все отак зозулі: **ку-ку!**» [Тичина, УВ-1, с.28], «У дроздихи що не день - /я к не кашель, то мігрень. / Мусить йти до дятла. Дятел / дасть пілюлю, хай гірку, /

допоможе їй: - **Ку-ку!**» [Сенатович, с.74], «Лише вгорі зозуля / сховалась на дубку / і нібито глузує: / - **Ку-ку, ку-ку, ку-ку!** [Забіла, с.215]).

Г) Сов та пугачів:

- Пугу! Пу-гу! – «звуконаслідування, що означає крик пугача або сича» [СУМ, т.8, с.384] («**Пу-гу!** – пугач лякатиме / нечемних пустунів, / Лише сова зіркатими / очима кине гнів» [Людкевич, с.192], «І нараз, / шию вигнувши дугою, / як не крикне пугач: - **Пугу,** / нам іде підмога з Лугу, / нам підмога з Поля йде» [Сенатович, с.88], «Бабусин нічник «Мармурова Сова» / шепнула фаянсовій скринці: / - **Пу-гу!** Капітан неможливий дивак! / Ви згодні зі мною, сестрице?» [Жиленко]).

Г) Дроздів:

- Че-че-че – звуконаслідування, яке імітує «мовлення» дроздів («**Че-че-че** / через річку міст / а мені на плече / сів собі дрізд. / На праве плече - / **че-че-че!**» [В. Вітько]).

Д) стриживів

-піль-піль – звуконаслідування, яке імітує «мовлення» стриживів («Та попробуйте зловіть / крилечка прудкі, шалені, / що співають, - **піль-піль!** - / так високо на антені!» [Павличко, с.23]).

2. Свійських птиць:

А) курей:

- ко-ко-ко – звуконаслідування, яке імітує «мовлення» курей («Каже курка: **Ко-ко-ко,** / У гаю пасуться ко... / - Коні? / - Ні, не коні» [Малкович, УВ-1, с.26]).

- куд-кудак – «звуконаслідування, що означає крик курки» [СУМ, т.4, с.384] («Знесла курочка яйце / І давай кричать про це: / - **Куд-кудак,** куд-кудак - / Знесла яйце, як ходак!» [Павличко, с.21].)

Б) півнів:

- ку-ку-рі-ку! – «звуконаслідування, що означає крик півня» [СУМ, т.4, с.388] («Ми півника малюємо, / стоїть він на пеньку / і голосно-

преголосно / кричить: **ку-ку-рі-ку!**» [Ребро, УВ-2, с.37], «Віддай негайно півника - / оддам тобі дочку! - / А півник, в хаті замкнений, / кричить: - **Ку-ку-рі-ку!**» [Забіла, с.16], «**Ку-ку-рі-ку!** / Будить півник наш ріку, / Сонечко, квіти і маму, / що встає раненько-рано» [Людкевич, с. 8]).

В) гусей:

- га-га-га, га-га – «звуконаслідування, яке імітує «мовлення» гусей» («Завтра знову політати б. / - **Га-га-га!** – бере розгін. / Та плачевні результати / залишаються без змін» [Сенатович, с.32], «Прийшла до нас якось бабуся яга, / яка не уміла казата «ага». / Виходило в неї «ага» та «ага», / як в гуски, яка розмовляє «**га-га**» [Андрусак, с. 9]).

Г) качок:

- ках-ках-ках – «звуконаслідування, що означає крик качки» [СУМ, т.4, с.122] («У качки-капітана / кермо в міцних руках! / От зараз він пристане / і скаже: - **Кох-ках-ках!**» [Забіла, с.80]).

Звуконаслідувальні слова, які передають «мовлення» домашніх та свійських тварин:

А) собак:

- гав! – «звуконаслідування, що означає гавкання собаки» [СУМ, т.2, с.8] («Жучка знадвору гавкнула «**гав!**» - / Я їй лінивих вареників дав» [Качан, УВ-2, с.43], «Ніхто ніколи песика / не лаяв, не шмагав. / Бабуся каже: - Не пустуй! / А песик каже: - **Гав!**» [Забіла, с.84], «Привітався я: - **Гав-гав,** / будь здоров, Іванку-друже, / та своїм вітанням дуже / я Іванка налякав» [Сенатович, с.48]).

Б) котів:

- няв! – «звуконаслідування, що передає котяче нявкання» [СУМ, т.5, с.459] («Горобчик-молодчик злетів на паркан, / а Котик за ним та й упав у бур'ян! / Горобчик на сміх бідолаху підняв, / а Котик-Воркотик сказав йому: - **Няв!**» [Забіла, 81], «Мурка з-під столу нявкнула «**няв!**» - / я

їй лінивих вареників дав» [Качан, УВ-2, с.44], «**Няв-няв!** Які гості прийшли сюди, / Гордився би ними й король. / Артисти, розбійники... їхні сліди / хіба що розплутає троль» [Людкевич, с. 61]).

- Мур-р, мур-мур! – «звуки, що їх видає кіт та інші котячі [СУМ, т.4, с.830] («Каже котик: / **мур-р, мур-р!** / Побудую мур, мур, / щоб не вкрали / у Мурка / навіть краплі / молока!» [Бондаренко, УВ-1, с.53], «Срібна нічка очі мружить: / **мур-мур-мур.** / І знадвору сірий котик / три зорі мені прикотить: / **мур-мур-мур!**» [В.Вітько]).

В) коней:

- і-го-гов! – звуконаслідувальний вигук, який імітує «мовлення» коней («Обіцяв сьогодні татко / Привезти мені лошатко. / Я чекаю і вже бачу, / як гривастик прудко скаче / і сміється: **і-го-гов!** / Хлопче, де ти? Будь здоров!» [Людкевич, с.92]).

- йо-го-го! («Дядько Йосиф вміє досить, / Все в його руках горитьт, / Хто його про що попросить, / те й змайструє він умить. / Чи сопілку, чи санчата, / Чи коня, чи коліщата. / Загарцює кінь його - / **Йо-го-го!**» [Савка РА, с.30]).

Г) корів, телят:

- му-у-у - «звуконаслідування на позначення ревіння корови, вола» [СУМ, т.4, с.818] («А воно сміється й позирає: / Мало, бачте, битися йому! / Хто воно – ніхто в дворі не знає, / Лиш одне говорить воно : **му-у-у!**» [Вінграновський, с.9]).

Г) баранів, овець, кіз, цапів:

- бе-бе-бе – «звуконаслідування, що відтворює крик кози або вівці» [СУМ, Т.1, с.117] («Передражнює сойка синичку. / Нерозумна, зухвала це звичка. / Ну а дівчинка – **бе-бе-бе...** / Баранцем виставляє себе» [Людкевич, с.90]).

- ме-ке-ке – звуконаслідувальний вигук, що відтворює крик цапа («Цап ішов у день осінній / через поле навпрошки. / Коли глип – на бадиліні

/ примостились... їжаки! / *Ме-ке-ке, ме-ке-ке! Ой! А що воно таке!*» [Повх, УВ-1, с.42]).

Звуконаслідувальні слова, які передають «мовлення» земноводних, зокрема жаб:

- Ква-ква-ква – «звуконаслідування, що означає крик жаби» [СУМ, т.4, с.127] («Безголосі всі хористи, / нота «до» звучить нечисто. / Починаєм: *ква-ква-ква...* / не болить ще голова?» [Людкевич, с.21], «Ходить жаба в очереті / у новенькому береті. / - *Ква-ква-ква!* / *Ква-ква-ква* - / в мене нова / голова» [Боднар, УВ-3, с.2]).

- Квахи-квах («Репетиція вечірня в мочарах - / Це квакухи-квакотулі: *кваки-квах*» [Людкевич, с.21]).

- Ах-квах («Із латаття на латаття - / *ах-квах!* / Буде квакалка-скакалка / *квах-тарах*» [Людкевич, с.21]).

- Квах-тарах («Із латаття на латаття - / *ах-квах!* / Буде квакалка-скакалка / *квах-тарах*» [Людкевич, с.21]).

- Трах-чарах-квах («По воді стоячій – *трах-чарах-квах,* / Хор зелених водолазів / не потах» [Людкевич, с.21]).

- Кум-кум-кум («Кумували кум з кумою, / *Кум-кум-кум* - / неслоь водою» [Людкевич, с.21]).

- Скре-ке-ке-ке, кум-кума («На болоті тихий вечір. Жаба жабі скрекекече: / - *Скре-ке-ке-ке, кум-кума,* / а чи скоро вже зима?» [М.Савка]).

- Квок-квок, кум-кум, кумо-кум («Наловили комарів, / почали веселий спів: / *Квок-квок!* / *Кум-кум!* / *Кумо-кумо,* / Де твій кум?» [«Забіла, с.195]).

Звуконаслідувальні слова, які передають «мовлення» комах:

А) бджіл:

- дзум-дзум-дзум! - звуконаслідувальний вигук, який передає дзуміння бджіл («Тут бджілки усі до зброї: / - Дзум-дзум-дзум! - / Як

- льоп-люп-ляп («*Льоп-люп-ляп / в гусака з-під лап - / при такому ляпі-льопі / лапи не болять*» [Вінграновський, УВ-1, с.30]).

- плюсь – «звуконаслідування, що передає сплеск води (або іншої рідини) чи шум від падіння кого-, чого-небудь (звичайно в воду або в щось рідке), а також звук, схожий на такий сплеск, шум» [СУМ, т.6, с.601] («*Біля моря, при Дунаю, / з вуха воду виливаю. / Чотирнадцять відер / затопили Відень / Тра' човника рихтувати, / щоб віденців рятувати: / Плюсь!*» [В.Вітько, УВ-2, с.34]).

- Бу-у-ууллль – звуконаслідування, яке передає булькотіння води, утворення бульбашок («- *А татко? – В очереті / край болота / пускає бульки / в бегемота / – Бу-у-ууллль*» [Коломієць, УВ-1, с.80]), «*Робін-Бобін-Ненажера / схрумав міліціонера!.. / Лондон з'їв і Ліверпуль, / Випив річку / - Буль-буль-буль*» [Малкович, УВ-1, с.75].

4) стукіт:

- тук-тук-тук - «звуконаслідування, що означає короткий, уривчастий звук від удару по чому-небудь, падіння чогось і т. ін. [СУМ, т.9, с.801] («*Серед ночі: / Тук-тук-тук! / Відчиніть, це бурундук!*» [Скиба, УВ-2, с.16], «*Ціпки бачать кришечки, / дзьобики – тук-тук! / Весь шматок – ой лишенько! - / вихопили з рук!*», «*Тук! – прокинулось курчатко. Вийшло. – Ах! - Оце так хатка!*» [Коломієць, УВ-2, с.15]), «*Тук-тук - / чути стук*» [Калинець, с.62], «*Тук-тук, вартовий / Коло брами – Рік Новий. / В нього врода молода / і пружна його хода*» [Савка ТВЗ, с.21].

- тру-ту-ту («*Три горішки на гілці / торохтіли по дахівці - / тру-ту-ту!*» [Вітько, УВ-2, с.43]).

Бум-бум-тра-та («*Тримайся, Мурчику! / Йде полк / Пластмасових солдат! / - Бум-бум-тра-та, / бум-бум-тра-та! / Почався наступ на kota*» [Рутківський, с.6].)

5) дзенькіт:

- Дзень, дзінь («*Дзень і дзінь, дзень і дзінь! / Звідки тут узявся кінь!*») [Калинець, с.36], «*День-дзень – добрий день*» [Калинець, с.62], «*Дзень-дзень, цілий день / ми співаємо пісень. / Новорічних, запальних, / Як же ми жили без них?*» [Савка ТВЗ, с.21]).

б) спів, музику:

-ля-ля, ля-ля («*Їхав у справах раз кріль до кроля: вправо викручував вправо руля, / потім викручував вліво руля, / аж під кролем закрутилась земля. / Ля-ля-ля-ля, тра-ля-ля-ля*») [Крук, с.38]).

-траля, траля, траля, ля-ля! («*Лиш підійме пан Траліслав / свої руки-тралялюки - / всі вмовкають... а за хвилину / Хор виводить дивозвуки: / - Траля, траля, траля, ля-ля! / траля, ля-ля, траля, траля!*») [Малкович, УВ-1, с.35]).

-траля, траля, траляліві («*Вихваляє, тралялячить, / а Траліслав верховодить, / аж розпалюється в співі: - Траля, траля, траляліві!*») [Малкович, УВ-1, с.37]).

-тру-ля-ля, тра-ля-ля («*І тру-ля-ля, і тра-ля-ля! - / Ось казочка для короля*») [Малкович, УВ-2, с.77]).

- гоп-льоп-льоп, бум-цик-цик, баче-баче-баче («*Чекай на мене день і ніч / з відчиненим вікном, / бо гоп-льоп-льоп, / і бум-цик-цик, / і баче-баче-баче!*») [Малкович, УВ-2, с.30]).

- ту-ду – звуконаслідувальний вигук, який передає звучання, музику сопілки («*Сопілка, наче гілка, / тремтітиме: ту-ду*») [Людкевич, с.192]).

- чики-брики («*Хутір – навіть не село, / Так собі, три хати. / Але там так весело, / Що й не розказати. / Бо на хутір – чики-брики-, - / поз'їжджалися музики*») [Савка РА, с.54].)

7) звуки годинника:

- тік-так – «звуконаслідування, яке відтворює рівномірне, розмірене постукування, тікання годинника» [СУМ, т.10, с.127] («*Стоїть собі годинник / на столику у нас, / години та хвилини / відстукує весь час.* /

*Його блискучі стрілки / не спиняться ніяк, / і завжди тільки чути: **тік-так, тік-так, тік-так!***» [Забіла, с.58]).

8) розбивання яйця:

- цок («*Це б тягнулось без кінця / через всі роки прийдеши, / якби з третього яйця не зробили ми яєшні!*» - **Цок!**» [Д.Павличко, УВ-1, с.19]).

Цього звуконаслідувального слова зі значенням розбивання яйця у словниках не засвідчено.

-кльоць («*Якщо бачили ви це - / вам теля знесло яйце! / **Кльоць!***» [Черчик, УВ-3, с.46]).

9) стукіт коліс:

- так-то-то, тук-то-то («*А поїзд, а поїзд потуркує стуком / **Так-то-то, так-то-то, так-то-то, тук-то-то!***» [Малкович, УВ-1, с.65]).

11) бухкання пари з паротяга:

- бух-бух («*Та що то за поїзд – куди і чого? І що-то-там, що-то-там / штурха його / аж весь трясеться, аж буха - / **бух-бух!***» [Малкович, УВ-1, с.65]).

- Бух-ух-ух, пуф-уф-уф! Чух-пахпах-пух! («*Тяжкий і великий, він дише і дмуха, / жар з розпашілого черенва буха: / **Бух-ух-ух! Пуф-уф-уф! Чух-пах-пах-пух!** / Пурхає хмара, як хмара, як пух!*» [Малкович, УВ-1, с.61]).

13) Рипіння

- Рип-рип – «звуконаслідування, що відтворює різкий звук від тертя чогось об що-небудь» [СУМ, т.8, с.537] («**Рип-рип** – як Пилип, / тель-тель з конопель» [Калинець, с.62], «**Рип-рип**, до дверей / кривуляє Рік Старий. / Був він гарний молодець, / та зійшов же нанівець» [Савка ТВЗ, с.21]).

14) Тупіт:

- Туп-туп – «звуконаслідування, що означає звук від ходіння, бігу» [СУМ, т.10, с.320] («**Туп-туп** – я вже тут» [Калинець, с.62]).

Звуконаслідувальні слова, пов'язані з людиною та її фізичним станом

Такі слова можуть передавати:

1) особливості сміху:

- Ха-ха – «звук, якими передається голосний сміх, регіт» [СУМ, т.11, с.31] (« - **Ха-ха**, - сміється заєць, / розказує зайцям: / - Це просто неможливо / переповісти вам» [Сенатович, с.24]).

- хи-хи, хі-хі - «звуконаслідування, що означає звук від сміху» [СУМ, т.11, с.68] («Зареготав їжак байдуже: / - А хоч би й так! **Хи-хи-хи-хи!** / І тим скінчилась їхня дружба, / і розійшлися їх шляхи» [Забіла, с.224], «Приїхало Хіхікало - / балакало, базікало... / - **Хі-хі!** Село! Я з міста! / - А що – з одного тістя / виліплюють містян, / а з іншого селян? / **Хі-хі**, я вам про місто, / а ви мені про тісто» [Сенатович, с.26]).

- Хо-хо – «звуконаслідування, що означає сміх» [СУМ, т.11, с.134] («Лиш одна бджола його / розглядала з недовір'ям. / Покружлявши над подвір'ям, / розміялася: - **Хо-хо!**» [Сенатович, с.59]).

- Га-га – «звуконаслідування, що відтворює сміх» [СУМ, т.2, с.9] («Дядько Доц стоїть над лісом - / Неба велетень сяга. / Він сміється, мов залізом / дудонить: - **Га-га! Га-га!**» [Павличко, с.5]).

2) Кашель людини:

- Кахи-ках – «звук під час кашлю» [СУМ, т.4, с.122] («Застудились каченятка: / - **Кахи-ках!** - / Віднесу я їх до хати / на руках» [Стефурак, УВ-3, с.12]).

- Кхе-кхе («Лис хіхікнув: - Діду, вам / ще в очах не зеленіє? / Не збагну, не знаю сам, звідкіля це вітер віє? / Покахикує: - **Кхе-кхе**, / в мене хутро дороге...» [Сенатович, с.92]).

3) Чханья:

- Апчихи! - «вигук при чханні» [СУМ, т.1, с.74] («Ну скажіть, хіба вона, / ця робота не дурна? / Тут мисливці втрюх: - **Апчихи!** / Ваша правда! Лопухи ми, лопухи!» [Сенатович, с.19]).

4) Хропіння:

- Х-х-х («На триста сорок восьмий день / набридло їм кивати, / І Гімпелхен та Пімпелхен / в горбочок влізли спати. / Ще й досі там вони, мабуть. / Тихенько! Чуєте? Хропуть: / -**Х-х-х, х-х-х!**» [Малкович, УВ-1, с.86]).

5) дрижання тіла від холоду:

- Д-д-д («-**Д-д-д**, - дрижить мій братик, як листочок у саду. / - Ти чому дрижиш? – питаю. / - Я дрижу, бо д-д-д.... / Повертаємось додому, / вже ми вдома, і тепер / розкажи, чому дрижав ти? / Я дрижав, бо д-д-дуже змерз» [Сенатович, с.30]).

б) Плач

- ве-ве – звуконаслідувальний вигук, який виражає плач дитини («От і все! Болить? Не дуже? / Дмитрик рюмсає: - **Ве-ве.** / - Не журись, маленький друже / до весілля заживе» [Сенатович, с.85]).

Загалом зафіксовано 78 звуконаслідувальних слів. Найуживанішими виявилися звуконаслідувальні вигуки, які імітують виражають «мовлення» тварин, комах (39 слів), відтак інтер'єктиви, що виражають природні звуки та звуки, пов'язані з діяльністю людини (28 слів). Також є 11 звуконаслідувальних слів, пов'язаних з людиною та її фізичним станом.

-

2.3.4. Полісемічні, синонімічні та омонімічні вигуки

Цікаво, що зафіксовані вигуки можуть бути полісемічними та синонімічними. Під полісемічними розуміємо вигуки, що виражають різні почуття, емоції, волю людини і подані в одній словниковій статті тлумачного словника.

До полісемічних зараховуємо вигуки:

Ой

1) «уживається при вираженні фізичного болю, страждання» [СУМ, т.5, с.658] («У ведмежій хатці горе: / ведмежатко зовсім хворе. / Верещить на цілий світ: / -**Ой**, болить мені живіт!» [Головко, УВ-1, с.12], «-Наш їжаче-небораче, / Ти чого, сердешний, плачеш? / - **Ой**, болить мене живіт: / З'їв сестричок я обід» [Людкевич, с.161]).

2) «уживається при вираженні здивування, захоплення і т. ін.» [СУМ, т.5, с.658] («Ось вона й гірка маленька. / **Ой**, як у низ я спущусь!» [Пчілка, с.39]).

Ох

1) вигук, який «уживається при вираженні захоплення, подиву і т. ін.» [СУМ, т.5, с.819] («Жила собі дуже відважна бабуся, / настільки відважна, що у садок / прокралась з онуком, / наїлась зелених грушок. / **Ох!**» [Сенатович, с.52]).

2) вигук, який виражає почуття нетерпеливості, бажання зробити щось якомога швидше («Як ухопим тринджолята, / Як покотимо з гори! / **Ох**, коли б хутчій діждати / до коханої пори» [Пчілка, с.25]).

Ах

1) вигук, який «уживається при вираженні захоплення, нетерпеливості і т. ін.» [СУМ, т.1, с.73] («Діти бігають, стрибають, / Далі весело гукають: / - **Ах**, метелик! ...подивіться! / Ось він, ось він метушиться» [Пчілка, с.25]).

2) вигук, який «виражає обурення, незадоволення, досаду» [СУМ, т.1, с.73] (« - **Ах**, мені немилий світ, / Розхрипівся мій сусід» [Павличко, с.38]).

3) вигук, який виражає сум. Такої семи у словнику не зафіксовано, але контекст свідчить про вираження саме такої емоції («-**Ах**,

красуне моя мила, - / деревце зашелестіло, - / я тому таке сумне, що було колись рясне» [Забіла, с.181]).

Ач

1) вигук, який «уживається для вираження здивування, захоплення і т. ін.» [СУМ, т.1, с.74] (*«Кіт котові каже: - Ач! / Справді гарний помаранч! / Даймо його мавпі / поділити навпіл» [Вітько, УВ-2, с.50]).*

2) вигук, який «уживається для вираження докору, незадоволення і т. ін.» [СУМ, т.1, с.74] (*«Чула все ворона на груші: / - Ач, які у всіх добрі душі, / - Зась! – і каркнула в жовтім листі, / І вернула намисто Христі» [Людкевич, с.76]).*

Боже!

1) вигук, який «уживається для вираження здивування, радості т. ін.» [СУМ, т.1, с.207] (*«Дівчинку Алісію / Крокодил стріча. / - **Боже**, що за дівчинка, / Рибка – не дівча» [Павичко, с.30], «Вилізла мурашка на таріль / Соняха, що сяяв скеред піль. / - **Боже**, скільки золота й зерна, / Що ромен? Билиночка сумна» [Павличко, с.29]).*

2) вигук, який виражає невдоволення (*«Ходить бузько по мочарах / У червоних чоботях, / Дивиться в прозору воду, / Ганить жаб'ячу породу: / - **Боже**, як мені набридло / Це моє болотне їдло» [Павличко, с.10]).*

Ух!

1) вигук, який «уживається при вираженні якого-небудь сильного почуття (здивування, захоплення» [СУМ, т.10, с.525] (*«Хто з соломки капелюх / Насува на вуха? **Ух!** / Це, напевне, дід солодкий / Пасічевський» [Людкевич, с.76]).*

2) вигук, який вигук, який «уживається при вираженні якого-небудь сильного почуття (обурення, незадоволення)» [СУМ, т.10, с.525]

(«Сович очі опустив: / -Ух, який я примітив! / Що я тільки не патякав / ще у школі проти дятла» [Сенатович, с.79]).

Під синонімними вигуками розуміємо такі, які по-різному звучать, але мають тотожне або подібне значення.

До таких вигуків зараховуємо слова:

Ой, ай – вигуки, які виражають біль.

Нумо, нуте, ну, ану – вигуки, які виражають спонукання до дії.

Геть, брись, киш – вигуки, які виражають наказ відійти.

Стоп, ані руш – вигуки, які виражають заборону рухатися.

Тсс, т-с-с, цить, тихо – вигуки, які виражають заборону говорити.

О-йо-йой, о-ля-ля, ну й дива, ого, овва, ах-ах, о Боже, от дива так дива, дивне диво, ну й дива, – вигуки, які виражають сильне здивування.

Хай їм біс, хай їй цур, хай йому грець – вигуки, які виражають невдоволення.

Бувай, прощавай – вигуки, які вживаються для прощання.

Можна також говорити про вигуки омоніми, хоч вони трапляються дуже рідко. Під такими розуміємо інтер'єктиви, які однаково звучать, але мають зовсім різні значення і вміщені в різних словникових статтях.

Наприклад, вигуки *хо-хо*:

*Хо-хо*¹ – звуконаслідувальний вигук, що означає сміх [СУМ, т.11, с.134] («*Лиш одна бджола його / розглядала з недовір'ям. / Покружлявши над подвір'ям, / розміялася: - Хо-хо!*» [Сенатович, с.59]).

*Хо-хо*² (*хо-хо, хо*) – вигук, який вживається для вираження іронії, подиву, захоплення, задоволення [СУМ, т.11, с.99] («*Хо-хо, у ховрахів, / хо-хо, які хороми, / а холів, а ходів! / - Хо-хо! – сказали гноми*» [Сенатович, с.26]).

Омонімами-омофонами також є звуконаслідувальний вигук *мур-р* («звуки, що їх видає кіт та інші котячі» [СУМ, т.4, с.830]) та іменник *мур*

(«висока кам'яна або цегляна стіна навколо чогось» [СУМ, т.4, с.827]), обіграні у вірші С.Бондаренка «Мур-р-рмур»:

Каже котик:

Мур-р, мур-р!

Побудую мур, мур,

Щоб не вдали у Мурка

Навіть краплі

Молока [Бондаренко, УВ-1, с.53].

Омонімами також є вигук *пух!*, який передає пухкання пари з паровоза, та іменник *пух* у вірші «Паротяг»:

Тяжкий і великий, він дише і дмуха,

Жар з розпашілого черева буха:

Бух-ух-ух! Пуф-уф-уф! Чух-пах-пах! Пух!

Пурхає пара, як хмара, як пух! [Малкович, УВ-1, с.61].

Отже, аналіз вигуків за семантикою, будовою та похідністю показав, що найуживанішими в поетичних текстах для дітей є емоційні питомі прості та складні вигуки. Це зумовлено специфікою досліджуваних текстів, адже такі вигуки виражають емоції, які найчастіше трапляються у дітей.

РОЗДІЛ 3

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ВИГУКІВ У ПОЕЗІЯХ ДЛЯ ДІТЕЙ

Глибинне прочитання поетичного тексту передбачає його цілісний лінгвістичний аналіз, мета якого – максимальне наближення до авторського задуму. Поетичний текст має свою специфіку, зумовлену архітектонікою віршованої мови та її інтонаційно-змістовою цілісністю⁸⁶.

Як відомо, вигуки у художньому творі виконують багато стилістичних функцій, а в дитячій поезії їхнє стилістичне навантаження збільшується вдвічі. За допомогою вигуків виражаються почуття, емоції, позитивні та негативні оцінки.

Особливу роль у поетичних творах для дітей відіграють звуконаслідувальні слова, оскільки слугують додатковим засобом звукової виразності, що «конкретизує якесь одне явище або його ознаку, уже описану за допомогою інших мовних одиниць, і таким чином актуалізує її»⁸⁷.

Зафіксовані в поетичних текстах для дітей вигуки насамперед виконують текстотвірну функцію, оскільки, як і інші компоненти твору, працюють на створення художнього цілого.

Інтер'єктиви можуть слугувати для створення обрамлення поетичного тексту:

Аяй-яй!

Крім – великий скупердяй:

Сам у потемках обідав, сам вечеряв,

⁸⁶ Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Тернопіль, 2010. – С.359.

⁸⁷ Мацько Л. Семантика вигуків і звуконаслідувань // Українська мова і література в школі. – 1985. - №2. – С.56-62.

Снідав сам.

Аяй-яй [Сенатович, с.57].

Зафіксовано також контексти, у яких вигуки виконують роль рефрену:

Хто на дереві над нами?

-Туки-туки-тук!

Прибиває щось зірдами

-Туки-туки-тук!

Наполегливо працює

-Туки-туки-тук!

Хоч нічого й не майструє

-Туки-туки-тук! [Забіла, с.198].

Тс-с! *Затих у листі вітер,*

У травах замовкли квіти...

Тс-с! *Гойдає хвилю річка,*

Стули, дитино, вічка...

Тс-с! *Тихенько йде годинник.*

Замовк увесь будинок [Людкевич, с.198].

Срібна нічка очі мружить:

-Мур-мур-мур.

І знадвору сірий котик

Три зорі мені прикотить:

Мур-мур-мур! [В.Вітько].

Тут бджілки усі до зброї:

-Дзум-дзум-дзум! –

Як знялись цілим роєм:

-Дзум-дзум-дзум! [Забіла, с.150].

Тільки, будь ласка,

Зверху ковбаску

Класти на масло

Також, будь ласка [Калинець, с.63].

-Цінь-цвірінь!

Добрідень, пташко!

-Цінь-цвірінь!

-Весна прийшла! [Забіла, с.194].

Синичка сіла на поміст –

Цвірінь, цвірінь, цвірінь! –

І заспівала жартома:

Цвірінь, цвірінь, цвірінь! -

Насипать солі б їй на хвіст! –

Цвірінь, цвірінь, цвірінь! -

Підкравсь – а пташки вже нема!...

Цвірінь, цвірінь, цвірінь! [Забіла, с.82].

Нерідко в поетичних творах для дітей натрапляємо явище нанизування вигуків, які виконують текстотвірну функцію. Прикладом може слугувати поезія М. Людкевич «Свистілка»:

Зозулька нас питатиме:

-Ку-ку! А де Іваась?

А тряскальце-калатало

Крильцятами: трась-трась.

*-Пугу! – пугач лякатиме
Нечемних пустунів,
Лише сова зіркатими
Очима кине гнів.
Сопілка, наче гілка,
Тремтітиме: ту-ду...
Я дутиму в свистілку,
Як пташка у саду [Людкевич, с.192].*

Цікаве нанизування вигуків, які виступають засобом когезії поетичного тексту, фіксуємо в поезії Ігоря Калинця «Пісенька про ще одного гостя»:

*Туп-туп – я вже тут.
Рип-рип – як Пилип
Тель-тель – з конопель.
Тук-тук – чути стук.
Цок-цок - ось дзвінок .
Дзень-дзень – добрий день!
Бім-бім – у твоїй дім,
Бом-бом – йду з добром.
Цьом-цьом – нам обом! [Калинець, с.62].*

У цьому контексті вигуки виконують римотвірну функцію, а також алюзійну, оскільки автор обіграє фразеологізм «як Пилип з конопель». Нанизування подібних за структурою складних вигуків робить дитячий вірш простішим для сприйняття і водночас показує та вкотре доводить думку, що навіть такі на перший погляд периферійні частини мови мають в українській мові колосальний текстотвірний потенціал.

Варто також звернути увагу на поезію М. Людкевич «Зустрілись при неділі», у якій авторка нанизує вигуки і показує їх словотворчий

потенціал, адже тут фіксуємо не лише інтер'єктиви, але й похідні від них власні назви:

*Чому? Чому? – Чомукало,
Коли? Коли? – Коликало,
Трень-брень, трень-брень –
Треньбренькало,
Агу-агу – Агукало
Зустрілись при неділі,
При святі і при ділі [Людкевич, с.84].*

Часто вживання складних вигуків та звуконаслідувальних слів слугує засобом створення асонансів та алітерацій. Нерідко автори підбирають інші слова зумисне «під вигуки», щоб створити асонанси та алітерації:

*Дивна тиша – шу-шу-шу,
Я пишу, пишу, пишу
Твір на тему...НЛО [Сенатович, с.90].*

*Жираф жирафі: «Жу-жу.
З тобою сьогодні дружю» [Людкевич 2, с.94].*

*Джміль жужукає: -Жу-жу,
Я кажу тобі кажу,
Брате-джмелю, був я в місті... [Сенатович, с.71]*

*Хо-хо, у ховрахів,
Хо-хо, які хороми,
А холів, а ходів!
-Хо-хо! – сказали гноми [Сенатович, с.26].*

За допомогою асонансів, алітерацій, повторення окремих звуків створюється ефект повторюваності дії.

Тяжкий і великий, він дише і дмуха,

Жар з розпашілого черева буха:

Бух-ух-ух! Пуф-уф-уф! Чух-пах-пах! Пух!

Пурхає пара, як хмара, як пух! [Малкович, УВ-1, с.61].

У цьому контексті нанизування звуконаслідувальних слів допомагає авторові передати початок руху паротяга, бухання пари. Як бачимо, тут вигуки подано в тому самому чіткому ритмі, що й інші слова – і це створює картину виразною. Тут фіксуємо алітерацію б, п, х та асонанс у, а. Цікаво, що автор вживає також омоніми до звуконаслідувальних слів: пух! (як вигук) і пух (як іменник).

У цьому ж творі зафіксовано й інші контексти з вигуками:

А поїзд, а поїзд потуркує стукотом –

Так-то-то, так-то-то,

так-то-то, тук-то-то [І.Малкович УВ-1, с.65].

Нанизування таких звуконаслідувальних слів створює ефект руху, рівномірного постукування коліс, робить акцент вірша на звуковій гамі.

Нанизування однотипних за семантикою вигуків створює ефект градації:

О Боже!.. Не може бути такого!

Вони не побачили там... Нічого!

Одежі ніякої там не було!

Зайцеві і черепаці аж в голові загуло [Малкович, УВ-2, с.83]

Сестра каже: - Тихо! Цить!

Дам тобі свого вкусить! [Павличко, с.31].

Цікавим є також те, що іноді вигуки, особливо звуконаслідувальні, які мають повторення однакових звуків, мотивують подовження окремих звуків в інших словах:

-Д-д-д, - дрижить мій братик,

Як листочок у саду.

-Ти чому дрижиш?- питаю.

-я дрижу, бо д-д-д...

Повертаємось додому,

Вже ми вдома, і тепер

Розкажи, чому дрижав ти?

Я дрижав, бо д-д-дуже змерз [Сенатович, с.30].

За допомогою вигуків та звуконаслідувальних слів, які створюють асонанси та алітерації, М.Людкевич у вірші «Квакалка» майстерно передала звучання жаб'ячого хору та стрибання жаб по воді:

По воді стоячій –

Трах-чарах-квах,

Хор зелених водолазів

Не потах.

Із латаття на латаття –

Ах-квах!

Буде квакалка-скакалка,

Квах-тарах.

Репетиція вечірня в мочарах –

Це квакухи-квакотулі:

Кваки-квах.

Як зарайкають сусідки,

Де не глянеш –

Очі свідків.

Хтось лиш квакне в жабурині –

*Вже луною квакотіння.
Кумували кум з кумою,
Кум-кум-кум –
Неслось водою.
Безголосі всі хористи,
Нота «до» звучить нечисто.
Починаєм: **ква-ква-ква..**
Не болить ще голова? [Людкевич, с.21].*

Подібні мотиви звучать і у віршах М.Савки «На болоті» та Н.Забілої «Комарі та жаби».

*На болоті тихий вечір.
Жаба жабі скрекекече:
-Скре-ке-ке, кум-кума,
А чи скоро вже зима? [Савка]*

*Наловили комарів,
Почали веселий спів:
-квок-квок!
Кум-кум!
Кумо-кумо,
Де твій кум? [Забіла, с.195].*

Поетеси за допомогою звуконаслідувальних вигуків передають жаб'ячі розмови та спів. Такі слова виконують текстотвірну функцію, оскільки від цих звуконаслідувань утворюються похідні дієслова (*скре-ке-ке* → *скрекекече*). Цікаво також те, що, наприклад, у вірші Н.Забілої «Комарі та жаби» маємо зумисне зближення двох омонімів: *кум* (як звуконаслідувальний вигук) і *кум* (як «хрещений батько по відношенню до також бачимо зумисне батьків хрещеника і до хрещеної матері; батько дитини по відношенню до хрещеного батька і хрещеної матері» або «заст.

приятель (у звертанні)» [СУМ, т.4, с.396]). Бачимо також створення ситуації, коли вигук *кумо-кумо* сприймається контекстуально як іменник *кума* у формі кличного відмінка, про що свідчить наступне запитання: «Де твій кум?». Отже, тут маємо явище, коли поетеса «прагне зіштовхнути у тексті» два слова різного походження, змісту, але подібних за звучанням і встановити між ними семантичний зв'язок, який базується не на науковій етимології»⁸⁸.

Вигук *тра-ля-ля* став твірним для цілого ряду похідних слів у вірші Ю. Тувіма (в українському перекладі І. Малковича) «Про пана Тралялинського»:

...там живе співак відомий
*Пан **Траліслав Тралялинський**.*
*З паном жінка – **Тралялінка**,*
*Та ще донька – **Траляльонька**,*
*І синочок – **Траляльочок**,*
*та ще песик – **Тралялесик**.*
Ну а котик?... Є і котик...
*Зветься котик – **Траляльотик**.*
Окрім того, є папужка –
*дуже гарна **Тралялюжка!**...*
*Лиш підійме пан **Траліслав***
*Свої руки-**тралялюки** –*
Всі вмовкають. А за хвильку
Хор виводить диво-звуки:
Траля, траля, траля, ля-ля,
***Траля, ля-ля, траля, траля!**...*
Так-то пана диригента

⁸⁸ Дащенко Л.Н. Паронімічна атракція та звукосмислова організація поетичного тексту // Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього твору. – Тернопіль, 1997. – С.93.

*Хор його славетний хвалить.
Вихваляє, **траляльолить**,
А **Траліслав** верховодить,
Аж розпалюється в співі:
-Траля, траля, траляліві!
Вже й із кухні **траляляють**,
Про господаря співають,
А водій, що пана возить,
З гаража вже **траляльозить**.
Вже співають на базарі
Й перехожі на бульварі:
Підмітайло – **Траляляйло**,
Листоноша – **Траляльоша**,
Пан учитель – **Тралялитель**,
пан редактор – **Траляляктор**,
пан художник – **Траляльожник**,
пан професор – **Тралялесор**,
перукарка – **Тралялярка**,
і бабуся – **Тралялюся**,
й поліцейський – **Тралялейський**.
Ще й маленька мишка –
Сіра **Тралялишка**... [Малкович, УВ, с.32-37].*

Як бачимо, вигук *траля-ля* став твірним для оказіональних дієслів (*траляльолить, траляльозить*), іменників – власних назв (антропонімів – *Траліслав Тралялинський, Тралялінка, Траляльонька, Тралялейський та ін.*), зоонімів (*песик Тралялесик, котик Траляльотик, папужка Тралялюжка, мишка Тралялишка*), похідних вигуків (*траляліві*). Цікаво, що автор до вигука *траля* або *траля-ля* додає компонент слова, з яким пов'язана власна

назва: *художник – Траляльожник, перукарка- Тралялярка, листоноша Траляльоша* та ін.

Емоційні вигуки у поетичних творах для дітей насамперед виконують емотивну функцію, оскільки слугують основним засобом вираження емоцій і почуттів. Нерідко спостерігаємо нанизування емотивних вигуків з метою посилити вираження емоцій ліричного героя поетичного тексту.

Отже, вигуки та звуконаслідувальні слова як різновид вигуків у поетичних творах виконують кілька стилістичних функцій: текстотвірну, алюзійну, римотвірну та емотивну. Проте основною функцією інтер'єтивів у поезіях для дітей є створення атмосфери невимушеності, правдивості ліричної оповіді, відтворення «живих» емоцій і природних звуків.

ВИСНОВКИ

Вигук – одна з найдискусійніших частин мови. Учені і досі по-різному трактують такі слова, тому існує щонайменше три погляди на інтер'єктиви: А. Грищенко, Л. Мацько, М. Плющ вважають їх окремою частиною мови, яка не належить ні до самостійних, ні до службових. І. Вихованець, К. Городенська трактують вигуки як реченнєві дійктивні одиниці, що перебувають на периферії речення у сфері лише мовлення, тому говорять про слова-речення та слова-морфеми (синтаксичні аналітичні морфеми). І. Кучеренко не виділяє вигуків як окремої частини мови, а зараховує їх до часток. І. Ковалик виділяє вигуки як частину мови, називаючи їх еквівалентами висловів. По-різному трактують і статус звуконаслідувальних слів: І. Ковалик, Л. Мацько, М. Плющ зараховують їх до вигуків, а К. Городенська, А. Колодяжний, Б. Кулик – до групи слів, що прилягають до вигуків.

У магістерській роботі розглянуто вигуки та звуконаслідувальні слова як одну частину мови і послідовно дотримано дефініції, що вигук – це частина мови з частиномовним значенням інтер'єктивності, що виражає емоції, почуття, волевиявлення та передає звуки живої і неживої природи.

Усі вигуки проаналізовано відповідно до наявних в українському мовознавстві класифікацій: за семантикою, будовою, похідністю та питомістю/запозиченістю.

За будовою усі зафіксовані вигуки поділено на прості (*ах!*, *ой!*, *ура!*, *геть!*, *Боже!*, *бувай!*, *оаке!*, *тихо!*), складні (утворені поєднанням двох чи кількох вигуків – *гай-гай!*, *хо-хо!*, *аяй-яй!*, *ну-ну-ну!*, *о-ля-ля!*, *нуф-уф-уф!* та ін.) та складені (утворені поєднанням кількох вигуків або вигука та слів інших частин мови – *ну й дива!*, *Бог з тобою!*, *щасливої дороги!*, *хай йому грець!* та ін.).

За походженням зафіксовані інтер'єктиви покласифіковано на первинні (непохідні, *ой!*, *ах!*, *фу!*, *агов!*, *няв!*, *га-га!*, *е!*, *о!*, *гм!*, *тсс!* та ін.) та вторинні (похідні від слів інших частин мови – *Боже!*, *лихо!* *жах!* *пробач!*, *прощавай!*, *тихо!*, *що за диво!* *Христос ся рождає!* та ін.).

Щодо питомості / запозиченості, то майже всі зафіксовані в поетичних текстах для дітей вигуки є питомими (*гей!*, *ого!*, *де там!*, *о Боже!*, *добридень!*, *прощавай!*, *будь здоров!*, *нумо!* та ін.). Запозичені вигуки трапляються спорадично (*алло!* *гайда!* *стоп!* *браво!* *бісе-басе-бом!*).

Відповідно до семантичної класифікації зафіксовані вигуки поділено на три групи: емотивні, вигуки волевиявлення та звуконаслідувальні слова.

Зафіксовані емотивні інтер'єктиви виражають різні фізичні та психічні реакції мовця: біль (*ой!*, *ой-ой!*), радість (*ура!* *Слава Богу!*) захоплення (*ах!*, *ух!*, *ох!*, *ого!*, *ой!*, *ей!*, *ач!*, *ага!*, *овва!*, *ах-ах!*, *о-йо-йой!*, *хо-хо!*, *ну-ну-ну!*, *Боже!*, *диво дивне!*, *що за диво!*, *ну й дива!*, *ой лихо!*, *ой лишечко!*, *о Боже!*, *о Боже мій милий!*, *Бог з тобою!*), заперечення, заборону (*е!*, *гай-гай!*, *отаке!*, *ще чого!*, *де там!*), невдоволення, досаду (*ах!*, *Боже!*, *от лихо!*, *ах так!*, *хай йому грець!*, *хай їй цур!*, *хай їм біс!*), зневагу, осуд, докір (*ач!*, *ех!*, *фу!*, *ай-яй-яй!*, *побійся лиха!*, *та ти що!*), полегшення (*ху-х!*), нетерпеливість (*ох!*, *ну-ну-ну!*), вагання (*ох-о-хо!*), іронію (*гм!*), страх, жаль (*ой леле!*), сум (*ах!*) та ін.

Волитивні вигуки поділено на спонукальні та апелятивні. До спонукальних зараховано спонукально-наказові, які мають імперативне значення, та власне спонукальні, яким властиве заохочувальне значення. Спонукально-наказові вигуки виражатимуть заборону говорити, галасувати (*тсс!*, *цить!*, *тихо!*), наказ припинити щось (*годі!*, *стоп!*), наказ відійти (*геть!*, *киш!*, *брись!*) наказ не рухатися, зупинитися (*ані руш!*), заборону

щось робити (*Боронь Боже! зась!*), команду для тварин (*вісьта-гайта!*, *вісьта-війо!*) та ін.

Зафіксовано лише 4 власне спонукальних вигуки (*нумо!*, *ну!*, *ану!*, *ну-те!*).

З-поміж апелятивних вигуків виділено власне апелятивні інтер'єктиви (*гей, егей!*, *агов!*, *алло!*), вигуки, якими прикликають тварин (*вуті-вуть*, *тась-тась-тась*, *ціп-ціп-ціп*, *цю-цю*), вигуки мовного етикету, які виражають привітання (*Привіт!*, *добридень!*, *здрастуй!*, *Христос ся рождає!*), прощання (*бувай!*, *прощавай!*, *добраніч!*), прохання (*будь ласка*), подяку (*спасибі!*), пробачення (*пробач*, *перепрошую*), побажання (*Дай Боже щастя!*). Зафіксовано також вигуки, синтезують кілька значень: привітання та побажання (*здоров був!*), прощання та побажання (*щасливої дороги!*), пробачення та прохання (*пробач*, *будь ласка*).

Проблемним виявилось визначення групи вигуків, вжитих у колискових піснях та дитячих забавлянках. Такі інтер'єктиви в магістерській роботі зараховано до апелятивних, оскільки з їх допомогою звертаються до дітей (*люлі-люлі*, *гойда-гойда*, *гойда-дась*, *чук-чуки*, *а-а-а*).

Звуконаслідувальні слова в роботі потрактовано як різновид вигуків, оскільки вони мають з вигуками більше спільних рис, ніж відмінних: є твірною базою для самостійних частин мови, здатні субстантивуватися, вербалізуватися, виступати словом-реченням, можуть бути багатозначними та синонімними.

Усі звуконаслідування поділено на слова, які імітують «мовлення» диких птахів (*цінь-цвірінь!*, *цвірінь-цвірінь!*, *ців-ців-ців!*, *кар-р!*, *кра!*, *ку-ку!*, *пугу!*, *че-че-че!*, *піть-піліть!*) та свійських птиць (*ко-ко-ко!*, *куд-кудак!*, *ку-ку-рі-ку!*, *га-га!*, *та-та!*, *ках-ках!*), домашніх та свійських тварин (*гав!*, *няв!*, *мурррр!*, *і-го-гов!*, *му-у-у!*, *бе-бе-бе!*, *ме-ке-ке!* та ін.), земноводних (*ква-ква!*, *ах-квах!*, *кум-кум-кум!*, *квок-квок!*, *кум-кума!*), комах (*жу-жу!*, *дз-з-з-з-з-з-з-з!*); звуконаслідувальні слова, які передають природний шум (*шу-шу-*

шу, кап-кап-кап, ляп-ляп-ляп, плюсь, бу-у-уулль, тук-тук-тук, дзень, дзінь), музику (ля-ля, таля-ля-ля, ту-ду), звуки, зумовлені роботою різних предметів або діяльністю людини (тік-так, цок, кльоць, рип-рип, туп-туп та ін.); звуконаслідування, які передають сміх (ха-ха, хі-хі, хи-хи, хо-хо), кашель (кхе-кхе), чхання (апчихи), хропіння (х-х-х), дрижання (д-д-д), плач (ве-ве).

У роботі також з'ясовано, що окремі вигуки можуть бути полісемічними (наприклад, вигук ой – виражає біль і здивування), синонімними (ой/ай - вигуки для вираження болю, нумо, ну, ану – вигуки, які виражають спонукання до дії), омонімними (хо-хо – для вираження сміху та хо-хо – для вираження захоплення).

Установлено, що вигуки в поетичних творах для дітей можуть виконувати низку функцій: текстотвірну римотвірну, алюзійну, емотивну та ін. Нерідко інтер'єктиви слугують засобом творення рефренів, алітерацій та асонансів, ефекту градації тощо. Цікаво, що іноді звуконаслідувальні вигуки з подовженими окремими звуками мотивують подовження звуків і в самостійних частинах мови (д-д-д / д-д-дуже змерз).

Вигуки у поетичних творах для дітей мають особливе призначення: яскраво передають емоції, почуття, сприяють створенню ситуацій невимушеності, правдивості оповіді, допомагають авторам показати світ дитини з її надзвичайними емоціями (захопленням, здивуванням, докором, радістю, нестриманістю), передати їхні бажання, прагнення, спонукання, а також почути навколишній світ за допомогою різноманітних звуків. На відміну від творів для дорослого читача, дитяча поезія містить і особливий різновид вигуків, які вжито для заколисування дитини (гойда-гойда, люлі-люлі та ін.).

Поетичні твори для дітей містять багато вигуків та звуконаслідувальних слів, які потребують ще детального вивчення.

Зокрема, варто проаналізувати поетичні тексти багатьох інших дитячих поетів, щоб побачити цілісну картину функціонування вигуків.

Список використаної літератури

1. Бабій І.М., Вільчинська Т.П. Службові частини мови в українській мові: Навчальний посібник. – Тернопіль, 2011. – С.69.
2. Бублейник Л.В. Особливості художнього мовлення: навчальний посібник зі спецкурсу. – Луцьк, 2000. – 177с.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К., 1988.
4. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови / І.Вихованець, К.Городенська. – К., 2004. – С.376.
5. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К., 1988. – С.34-40.
6. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. – К., 2004. – 400с.
7. Глібчук Н. Синкретична природа похідних інтер'єктивів у площині міжчастиномовної омонімії / Н. Глібчук // Вісник Львівського університету. Серія філологічна – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. – Ч. 1. – Вип. 64.– С.138 -150.
8. Горпинич В.О. Морфологія української мови : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2004. – 306.
9. Гуйванюк Н. Соціальні та регіональні виміри інтер'єктивів української мови / Н. Гуйванюк // Мова і суспільство. – 2012. – Вип. 3. – С. 321–332.
10. Дашенко Л.Н. Паронімічна атракція та звукосмислова організація поетичного тексту // Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього твору. – Тернопіль, 1997. – С.91-97.
11. Дем'янова Ю. Волюнтативи з негативною семантикою. Лінгвокультурологічна інтерпретація мотивів і образів // Вісник

- Запорізького національного університету. Філологічні науки. - №1. – 2010. – С.173-179.
- 12.Дзюбишина-Мельник М. Розкажу тобі я ще й про те... (Мова дитячої літератури) // Культура слова. – К., 1991. – Вип.41. – С.62-68.
- 13.Дзюбишина-Мельник М. Художній стиль і мова творів для дітей // Культура слова. – К., 1992. – Вип. 42. – С.85-90.
- 14.Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я,Єрмоленко. _ К., 2001. – 224 с.
- 15.Жагалак І. Семантичні особливості інтер'єктивів // *Studia Methodologica*. – Вип.13, 2003. – С.26-33.
- 16.Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – К., 1972.
- 17.Жук Т.В. Стилiстична роль звукового повтору в українських народних казках // / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць. – К., 2005. - Вип. 1. - С. 135-139.
- 18.Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. – Донецьк, 1996
- 19.Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. – Донецьк, 1996. – 435 с.
- 20.Захлюпана Н., Кузьма І., Кутня Г., Труш О. Морфологія: термінологічний словник-довідник. – Львів, 2014. – 225 с.
- 21.Касім Ю.Ф. Вигуки як слова, що супроводять речення // Наукові записки Одеського пед.університету. – Одеса, 1957. – Т.18. – С.25.
- 22.Ковалик І.І. Теоретичні питання граматики // Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства. – Вибрані праці. – Частина II. – Львів-Івано-Франківськ, 2008. – С.82-109.

23. Колодяжний А.С. Вигук // Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг.ред. І.К.Білодіда – К., - С.525-535.
24. Коломійчук К.М. Семантико-стилістичні особливості вигуків в українському фольклорі // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2020. - №6. – т.1. – С.187-189.
25. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навчальний посібник. – К., 2008. – 423 с.
26. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Тернопіль, 2010. – 496 с.
27. Кузенко Г.М. Емотивність на різних мовних рівнях // Наукові записки. Філологічні науки. Національний університет Києво-Могилянська академія. – К., 2000. – Т.18. – С.76-82.
28. Курносова Н.О. Про знаковий статус вигуків // Мовознавство. – 1990. - №2. – С.67-68.
29. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. – К., 1961. – Ч. 1.
30. Мацько Л. І. Інтер'єктивація в українській мові / Л. І. Мацько // Українське мовознавство: зб. статей. – Київ: КДУ ім. Т. Г.Шевченка, 1979. – Вип. 7. – С. 21-27.
31. Мацько Л. Семантика вигуків і звуконаслідувань // Українська мова і література в школі. – 1985. - №2. – С.56-62.
32. Мацько Л.І. Вигук // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2004. – С.64.
33. Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові. – К., 1981.
34. Мацько Л.І. Стилістичні функції емоційних вигуків // Культура слова. -1982. – Вип.21. – С.20-23.

- 35.Мацько Л.І. Як на письмі передається сміх // Культура слова. – 1982. – Вип.23. – С.13-16.
- 36.Мельник О. Первинні вигуки як об'єкт лінгвістичного дослідження // Мова і культура. – Вип.16. – Т.5. – 2013. – С198-199.
- 37.Мельник О. Семантика вигука в українській мові // Українське мовознавство. – 2011. - №42. – С.26-40.
- 38.Мішеніна Т. Стилiстичний потенціал звуконаслідувальних слів у сучасній українській мові (на прикладі новелістики 60-х рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. - №12. – С.107-112.
- 39.Недогiбченко М.М. Етнічна маркованість власних назв у творчості В.Нестайка (на матеріалі повісті «Чарівні окуляри») // Лінгвістика і поетика тексту. – С. 592.
- 40.Огар Е.І. Мова дитячого літературного дискурсу: функціонально-комунікативні аспекти дослідження // Вісник Сумського державного університету. - №3, 2006. – С.12.
- 41.Оришечко Т.А. Відтворення вигуків як слів з розмитою семантикою у художньому перекладі // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: «Лінгвістика і літературознавство» : Міжвуз.зб.наук.ст., 2010. – Вип. ХХІІІ. – С.331-339.
- 42.Папуша О. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Тернопіль, 2004.
- 43.Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – 286 с.
- 44.Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава, 2006. – 716 с.
- 45.Словник української мови в 11 томах / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР / гол. ред. кол. І. К. Білодід. — Київ: Наукова думка, 1970—1980.

46. Соколова С. В. Відприслівникова інтер'ективація у сучасній українській літературній мові / С. В. Соколова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць / Відп. редактор М. Я. Плющ. – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 5. – С. 169-172.
47. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. – К., 1997. – 493 с.
48. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за ред. І.Білодіда. – К., 1969. – 583 с.
49. Сучасна українська мова. За редакцією О. Д. Пономарева. – К., 2001.
50. Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред. А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – 524 с.
51. Федурко М.Ю. Інтер'ективи в мовній картині світу поета Петра Карманського: склад, семантика, функціонування // Рідне слово в етнокультурному вимірі. – 2021. – С.75-86.
52. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 1993.
53. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 2002.
54. Шуст Л. Вигуки та вигукові фразеологізми в поетичній творчості Т.Шевченка // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Вип.47.- 2014. – С. 184-187.
55. Шуст Л. Вигуки-божіння як особливість сакральної культури українці // Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс. – Вип.772. , 2016. – С.156-158.

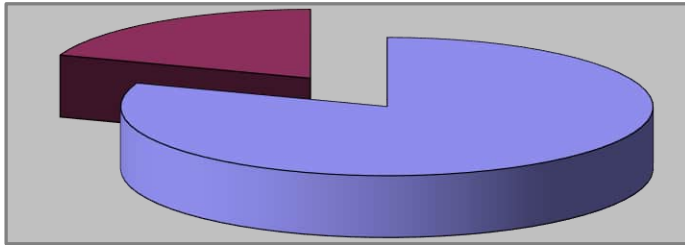
56. Шуст Л. Семантико-стилістичні особливості вигуків у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» // Лінгвістичні студії. – 2021. – Вип.14. – С.155-163.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

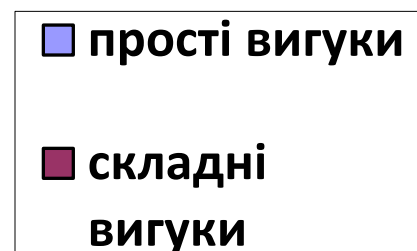
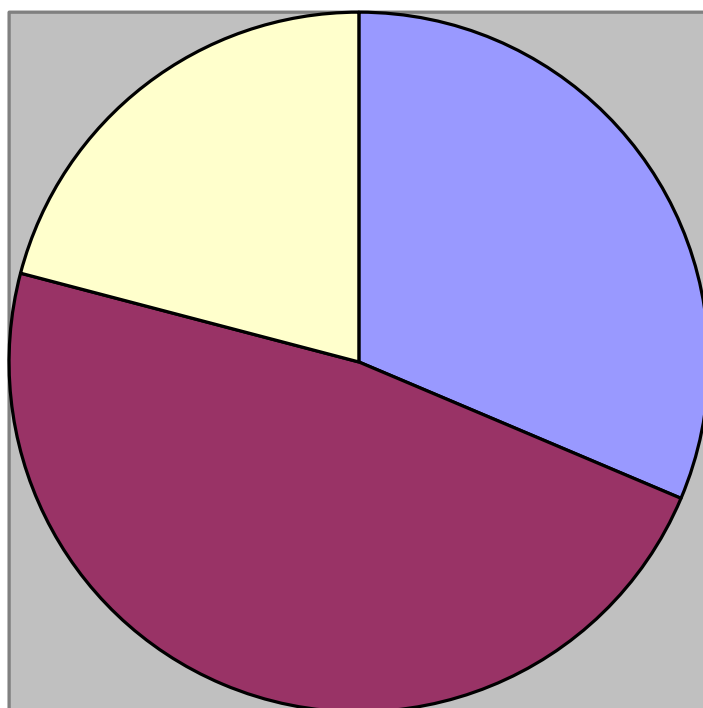
1. Андрусак І. Лякація: вірші для дітей. – К., 2017. – 56 с.
2. Забіла Н. Вибрані твори: У 4 т. Вірші, казки, загадки. — Т. 1. Веселим малюкам. — К.: Веселка, 1983. — 239 с.
3. Калинець І. Ігор Калинець – дітям. – Львів: «Апрворі», 2020. – 136 с.
4. Крук Г. Раз овечка, два овечка. – К.: «Віват», 2018. – 48 с.
5. Людкевич М. Де сховалась таємниця?: вірші, казки, оповідання. – Львів: Сполом, 2019. – 256 с.
6. Людкевич М. Крила білої хати. – Львів: Сполом, 2006. – 240 с.
7. Павличко Д. Плесо. – Львів: Каменяр, 1984. – 96 с.
8. Підгірянкa М. Ранкові зустрічі. – К.: Школа, 2008. – 160 с.
9. Пчілка О. Сосонка. – К.: Школа, 2007. – 176 с.
10. Савка М. Родинна абетка. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2019.
11. Савка М. Тихі віршики на зиму. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2017.
12. Савка М. Чи є в бабуїна бабуся? — Львів: Видавництво Старого Лева, 2003. — 29 с.
13. Сенатович О. Сенатович О. П. Шпаки на колесах: вірші, казки: для дітей мол. шк. в. - Львів: Каменяр, 1989. - 103 с
14. Улюблені вірші. – К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2011. – 112 с.
15. Улюблені вірші-2. – К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2012. – 90 с.
16. Улюблені вірші-3. – К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2018. – 80 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1 Кількість вигуків за походженням

Додаток 2. Кількість вигуків за будовою

Додаток 3. Кількість вигуків за значенням

